

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ
Навчально-науковий інститут заочної та післядипломної освіти
Кафедра земельного кадастру

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до дипломної роботи
ОС «Магістр»

на тему: **«АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ТА ПОТЕНЦІАЛ ЗЕМЕЛЬНИХ
РЕСУРСІВ В АДМІНІСТРАТИВНИХ МЕЖАХ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ.»**

Виконав: студент 7 курсу, групи ЗВ-71
Спеціальності:
193 «Геодезія та землеустрій»
Мазур Даниїл Костянтинович

Керівник: Нестеренко Г.Б.
Рецензент: Філевич І.Ф.

Дубляни 2024

УДК 332.24

Аналіз сучасного стану та потенціал земельних ресурсів в адміністративних межах Вінницької області. – Мазур Даниїл Костянтинович. – Дипломна робота. Кафедра земельного кадастру. – Дубляни, Львівський НУП, 2024.

81 с. текстової частини, 8 рисунків 10 табл., 51 джерело використаної літератури, мова українська.

Текстова частина охоплює: вступ, теоретичні аспекти ефективного використання земельних ресурсів, оцінка стану земельних ресурсів Вінницької області: просторові відміни та ефективність використання, підвищення рівня інвестиційного потенціалу земельних ресурсів Вінницької області, охорона навколишнього середовища, охорона праці та захист населення у надзвичайних ситуаціях, висновки, бібліографічний список.

Графічна частина включає: мультимедійна презентація.

ЗМІСТ

	ст
Вступ.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ.....	7
1.1. Сучасний стан земельних ресурсів та їх використання.....	7
1.2. Теоретичні засади ефективного використання земельних ресурсів.....	12
1.3. Зарубіжний досвід ефективного використання земельних ресурсів.....	16
1.4. Методологія дослідження економічної ефективності використання земельних ресурсів.....	22
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА СТАНУ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ: ПРОСТОРОВІ ВІДМІНИ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ.....	29
2.1. Загальні відомості про об'єкт дослідження.....	29
2.2. Структура земельних ресурсів Вінницької області та динаміки зміни загальної площі.....	32
2.3. Функціонально-структурна модель розвитку земельних відносин у Вінницькій області.....	39
РОЗДІЛ 3. ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	50
3.1. Інвестиційного потенціалу земельних ресурсів Вінницької області.....	50
3.2. Залежність цінності земельних ресурсів від природно-ресурсного потенціалу.....	53
3.3. Удосконалення інвестиційного потенціалу земельних ресурсів у Вінницькій області.....	59
РОЗДІЛ 4. ОХОРОНА НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА.....	64
4.1. Загальні відомості.....	64
4.2. Охорона та раціональне використання ґрунтів	65
4.3. Охорона і раціональне використання водних ресурсів	66
4.4. Охорона атмосфера повітря	67
4.5. Охорона тваринного і рослинного світу.....	68
РОЗДІЛ 5. ОХОРОНА ПРАЦІ ТА ЗАХИСТ НАСЕЛЕННЯ У НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ.....	69
5.1. Аналіз існуючого стану охорони праці та цивільної оборони.....	69
5.2. Проект заходів по покращенню умов і безпеки праці при виконанні топографо-геодезичних та землевпорядних робіт.....	70
5.3. Захист населення у надзвичайних ситуаціях.....	72
ВИСНОВКИ.....	74
БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК.....	77

ВСТУП

Земля – особливий вид природних ресурсів, який при раціональному використанні є практично невичерпним і покращує свої властивості залежно від виду господарської діяльності на ній. Розподіл земельних ресурсів на категорії здійснюється з урахуванням низки чинників, зокрема: природні, соціально-економічні та екологічні. Безпосередньо їх вплив зумовлює різноманіття цільового використання земель. Водночас невідповідність соціально-економічної діяльності природним умовам викликає негативні наслідки як для самих земельних ресурсів, так і для суб'єктів господарювання, які їх використовують.

Вінницька область займає 2649,2 тис. га, (4,4 % території України), поділяючи з Донецькою 11-те місце в країні. Регіон з-поміж інших вирізняється відносною однорідністю цільового призначення земель. У структурі земельного фонду домінують землі сільськогосподарського призначення, частка яких становить майже 76 %. Друге місце займають землі лісогосподарського призначення, на які припадає 14,3 %, решту категорій складають – 6,7 %.

У Вінницькій області зафіксовано цілу низку проблем, пов'язаних із використанням земельних ресурсів, які потребують негайного вирішення. Кожна із категорій земель має певні специфічні позитивні та негативні тенденції розвитку. Причиною останніх, у більшості випадків, є недотримання оптимального режиму використання угідь, порушення умов раціонального використання земель, їх забруднення, що є загрозою екологічній безпеці, неконтрольоване «хижацьке» використання корисних копалин, непроведення заходів щодо відновлення деградованих унаслідок господарської діяльності земельних угідь, брак ефективного механізму планування та регулювання режиму використання земельних ресурсів, недосконала нормативно-правова база в галузі земельних відносин, відсутність у населення певної культури землекористування.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Зважаючи на досить тривалий період заселення досліджуваної території та її господарського освоєння, проблемі використання земельного фонду Вінницької області присвячено багато наукових праць. Про це засвідчують дослідження Гулько О., Руденко В., Супеня М., Третяка

А., Шворака А. Яковенка І. та ін. Окремі аспекти сучасного стану використання земельних ресурсів Вінницької області вивчено недостатньо, що й зумовило вибір теми дипломної роботи.

Кваліфікаційна робота на тему «Аналіз сучасного стану та потенціал земельних ресурсів в адміністративних межах Вінницької області» надає можливість проаналізувати сучасний стан земельних ресурсів та знайти варіанти підвищення ефективності використання та охорони земель.

Метою даної кваліфікаційної роботи є аналіз сучасного стану та потенціалу земельних ресурсів в адміністративних межах Вінницької області.

Об'єктом дослідження є сучасний стан та потенціал земельних ресурсів в адміністративних межах Вінницької області.

Предметом дослідження є використання земельних ресурсів в адміністративних межах Вінницької області.

Наукова новизна кваліфікаційної роботи полягає в дослідженні теоретичних і практичних аспектів сучасного стану земельних ресурсів Вінницької області та обґрунтуванні основних напрямів їх ефективного використання.

Відповідно мети ми намагались вирішити такі **завдання**:

- проаналізувати сучасний стан використання земельних ресурсів Вінницької області;
- виявити особливості компонентної структури земельного фонду області;
- визначити величину значення коефіцієнтів залучення земель до господарського обігу та ефективності використання орних земель регіону;
- запропонувати заходи для покращення стану використання земельних ресурсів та довкілля Вінницької області.

Вихідні дані до роботи: нормативно-правові акти України та ЄС, методичні та інструктивні матеріали міністерств, відомств, агентств, служб, дані Державного комітету статистики України, Вінницького обласного управління статистики, Департаменту агропромислового розвитку, екології та природних ресурсів Вінницької ОДА.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ

1.1. Сучасний стан земельних ресурсів та їх використання

Унікальний земельно-ресурсний потенціал України сприяє сталому розвитку економіки. Ефективне і раціональне використання земельних ресурсів має важливе значення для національної економіки України. Земля є обмеженим природним ресурсом, тому суспільство повинно розумно та ощадливо розпоряджатися своїм національним багатством. Особлива увага повинна приділятися обґрунтуванню пропозицій щодо вдосконалення умов і механізмів ефективного землекористування. Актуальними є дослідження сучасного стану та потенціалу земельних ресурсів, організації управління земельними ресурсами та напрямки його регулювання.

У Земельному кодексі України зазначено, що земля є головним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави [12].

До земельних ресурсів належать землі, які використовуються або можуть бути використані у господарській діяльності. Залежно від призначення в Україні виділяють такі землі: сільськогосподарські; населених пунктів; промисловості, транспорту, зв'язку, оборони; природоохоронні, оздоровчі, рекреаційні, історико-культурні; лісогосподарського призначення; водного фонду.

На сучасному етапі розвитку продуктивних сил земельні ресурси вирізняються багатоаспектним характером пізнання та експлуатації. Вони, разом з іншими природними ресурсами, є компонентом оточуючого середовища, місцем існування людини, сприяють суспільному виробництву, є засобом виробництва і джерелом задоволення потреб людини. Земельні ресурси відіграють найважливішу загальнобіосферну функцію, слугують основою функціонування атмосфери, гідросфери, умовою розвитку тваринного і рослинного світу, а також і людського суспільства.

Найважливішу роль відіграють земельні ресурси у сільському господарстві, де вони є головним засобом виробництва, найважливішою складовою частиною ресурсної бази землеробства. Агровиробнича характеристика і якість земель, родючість сільськогосподарських угідь зумовлюють ефективність аграрного виробництва та гарантують забезпечення продовольчої, національної безпеки держави [11].

Ефективність використання земель є економічним результатом від використання сільськогосподарських земель, який характеризується відношенням отриманого ефекту (вираженого у натуральних та вартісних показниках) до площі з урахуванням якості та віддаленості земельної ділянки [6].

Процес використання землі підпорядковується законам, які регулюють організацію та економіку галузі. Вони охоплюють організаційні, економічні та правові механізми, тим самим стимулюють її природоохоронне використання.

До організаційних і організаційно-адміністративних заходів відносять: зонування територій, землеустрій, інформаційне забезпечення, встановлення меж і розмірів земельних ділянок і ін.

Економічні заходи регулювання земельних відносин передбачають використання вартісних вимірників для орієнтації землекористувачів у виборі системи ведення господарства, що забезпечує отримання рентного доходу і зберігає якісні властивості землі [16].

Правові акти законодавчо закріплюють науково-обґрунтовані заходи, що перевірені практикою. Це робить їх нормами, які є обов'язковими для користувачів землею сільськогосподарського призначення.

Цілісний механізм регулювання дій із землею формується і здійснюється внаслідок дії правових, економічних, організаційних, соціальних норм.

Деякі вітчизняні фахівці вважають, що землекористування – це «процес використання людиною (суспільством) інтегрального потенціалу території, який включає всі ресурси на відповідній ділянці геопростору, є складовою частиною суспільно-територіального комплексу регіонального рівня й веде до ускладнення його структури, що знаходить своє проявлення в процесі регулювання земельних відносин» [14,20]. Розглядаючи землекористування як складову частину екосистеми, треба виходити з того, що екосистема – це єдиний природний комплекс, який утворений живими організмами й середовищем їх існування, в якому живі й неживі елементи, пов'язані між собою обміном речовин і енергії. У більш широкому розумінні землекористування розглядається не лише як природноорганізаційне утворення, але й як основа життєдіяльності людей. Саме тому, землекористування – це середовище реального природного й суспільного (соціального) життя, що належить

до універсальної категорії, яка виражає певну сукупність природних, а також соціальних предметів та їх властивостей.

Раціональне землекористування означає максимальне залучення до господарського обігу всіх земель і їх ефективне використання за основним цільовим призначенням, створення найсприятливіших умов для високої продуктивності сільськогосподарських угідь і одержання на одиницю площі максимальної кількості продукції за найменших витрат праці та коштів [21,23].

Земельне питання є одним із самих головних питань у функціонуванні господарства країни. Основою для збільшення виробництва сільськогосподарської продукції є ефективне використання земельних ресурсів, підвищення їх продуктивності. З часу проведення земельної реформи в Україні змінились структура та склад земельного фонду, однією з основних проблем у сільському господарстві є трансформація земельних відносин України до ринкового типу без належно сформованих механізмів реформування. Формування та високоефективне використання земельних ресурсів в аграрному виробництві є складним і актуальним як у науковому, так і в практичному плані. Нераціональне використання сільськогосподарських земель є однією з найважливіших проблем

Питання формування та використання земельних ресурсів залишається актуальним і по теперішній час у зв'язку з плінністю ринкових трансформацій. Зміни, які були зумовлені новим земельним законодавством, загостренням економічної та екологічної ситуації, вимагають проведення постійного дослідження даного питання. Особливо гостро дане питання постало в теперішній час, коли формуються ринкові відносини у землекористуванні.

Земельний фонд України складається із земель, що мають різноманітне функціональне використання. Земельний фонд держави складає 60 354,8 тис. га, або майже 6% території Європи, з яких 42,78 млн. га складають сільськогосподарські землі.

Зокрема, сільськогосподарські угіддя становлять близько 19% загальноєвропейських, у т. ч. рілля – майже 27%. Український показник площі сільськогосподарських угідь у розрахунку на душу населення є найвищим серед європейських країн – 0,9 га, в т.ч. 0,7 га ріллі. Площа чорноземів в Україні становить, за різними

оцінками, від 15,6 до 17,4 млн. га, або близько 8% світових запасів. Значна частка земельної площі – 70,9%, або 42 776,9 тис. га – складають сільськогосподарські землі, у структурі яких сільськогосподарських угідь – 68,9%, з них на ріллю припадає 53,8%; 9,1% складають пасовища; 4,0% – сіножаті; 1,5% – багаторічні насадження; 0,5% – перелоги. За розораністю Україна займає перше місце у світі й становить приблизно 78,2%.

Висока розораність земель, відсутність полезахисних смуг призвели до інтенсивної деградації ґрунтів через ерозійні процеси, які відбуваються на площі приблизно 12 млн. га сільськогосподарських земель, де втрати родючого шару щорічно складають 32–33 млн. т. Ерозійні процеси стали одним з основних факторів руйнування ландшафту. Використання полезахисних смуг дає можливість покращити кліматичні умови, підсилити інтенсивність процесів фотосинтезу, захист ґрунтів, що є на сусідній території, збільшити кількість гумусу в ґрунті, що, в свою чергу, буде сприяти не лише підвищенню врожайності культур, а також й поліпшенню якості даної продукції. Середній приріст врожаю зернових культур, які були під впливом полезахисних насаджень у лісостепу, складає 1,7 ц/га, степу – 1,9, полісся – 1,9 ц/га [13]. Через високу розораність земель під пасовища, для ведення тваринництва відводиться мало земельних угідь, і ця тенденція з кожним роком тільки веде до зменшення даних земель, що спричинює дисбаланс структури сільськогосподарських земель. При нераціональному використанні орних земель поширюються процеси деградації ґрунтів. Необхідно здійснити заходи щодо вилучення з інтенсивного обробітку деградованих і малопродуктивних земель з метою оптимізації земельного фонду України.

В сучасних умовах використання земельних ресурсів перестало відповідати вимогам раціонального природокористування, відбувається порушення екологічно допустимої норми співвідношення площі ріллі, природних кормових угідь, лісових насаджень, що має негативний вплив на стійкість агроландшафтів. Відбувається надто інтенсивне використання сільськогосподарських земель, яке зумовило зменшення родючості ґрунті. Зменшення родючості ґрунтів відбулось через водопроникність, переущільнення, втрату грудкувато-зернистої структури, процеси

ініційованої діяльності людини, результати цих змін можуть посилюватися під впливом природних чинників [31].

Відсутність спеціальних сівозмін, агролісомеліоративних, полезахисних заходів сприяло поступовому виснаженню родючого ґрунту, зменшенню вмісту гумусу, посиленню ерозійних процесів, підвищенню кислотності, погіршенню інших якісних характеристик ґрунтів. Це все відбувалось в умовах фінансової розбалансованості агроформувань, що знайшло свій прояв у різкому зниженні обсягів вапнування і гіпсування ґрунтів.

Досягнення екологічної рівноваги необхідне створення на території певної пропорції між землею, що використовується у господарстві або обмежено використовується, а також заповідною землею на всіх рівнях: державному, регіональному і місцевому. Основною задачею оптимізації землекористування на рівні регіону є створення ефективної системи ринкового типу, яка дозволить досягти не лише високих економічних показників, а й екологічної безпеки регіону. Цей процес повинен спиратися на природно-економічні, кліматичні, історичні та географічні особливості регіону [24]. Відсутність на державному рівні системи економічних заходів, які б могли мотивувати створення нових територій і об'єктів, призупиняє розвиток природнозаповідної справи.

Земельні ресурси є частиною території, яка може бути об'єктом права власності.

Необхідно виділити, що раціональне використання земель – це не тільки отримання максимальної кількості необхідної сільськогосподарської продукції, але й підтримання родючості. У разі неправильного використання земельних ресурсів відбувається порушення агротехнічних правил та вимог якості земель знижується, сільськогосподарські підприємства повинні застосовувати певні організаційно-господарські, гідротехнічні та агротехнічні заходи, що будуть сприяти збереженню родючості земель, недопущення погіршення якості даних земель. Саме великого значення набуває економічне стимулювання у забезпеченні раціонального використання земель, що забезпечується шляхом заохочення специфічних земельно правових санкцій, заходів, що будуть полягати у примусовому припиненні,

обмеженні прав порушника, який використовував земельну ділянку не за раціональним призначення, призвів до погіршення її стану.

Основною з причин виникнення проблем у системі сільськогосподарського землекористування є трансформація земельних відносин в Україні до ринкового типу без наявності ефективних механізмів реформування. У процесі реформування земельних відносин виникли такі проблеми, як: правова невизначеність регулювання землекористування скорочення площі сільськогосподарських угідь; зростаюча парцеляція сільськогосподарських угідь в результаті паювання; порушення екологічно допустимого співвідношення площ ріллі; деградація та забруднення ґрунтів; відсутність економічних стимулів і санкцій в якості ефективних важелів управління землекористуванням; недосконалість земельного законодавства та інфраструктури ринку земель сільськогосподарського призначення; відсутність землевпорядних робіт із раціоналізації землекористування та охорони земель.

1.2. Теоретичні засади ефективного використання земельних ресурсів

Наша держава знаходиться на етапі формування ринкових відносин, одним із вагомих критеріїв яких є реформування питань, що стосуються землі. Здійснення суттєвих перетворень певним чином не забезпечить раціонального використання та охорони земельних ресурсів, а відтворення продуктивного потенціалу сільськогосподарських земель не відповідає вимогам екологобезпечного землекористування.

Через це питання підвищення ефективності використання і відтворення земельних ресурсів, їх охорони набуває особливої актуальності, а наукове обґрунтування та впровадження заходів, які б забезпечили екологобезпечне землекористування – своєчасності та нагальності.

Ефективне використання земельних ресурсів неможливо без достовірної інформації про якісний стан ґрунтів, рівня їх забруднення. Тому необхідно вирішити, які будуть визначені основні напрями підвищення ефективності використання земельних ресурсів, який оптимальний варіант структури посівних площ, системи обробітку ґрунту, системи живлення і захисту рослин. При розробці систем удобрення важливо визначити оптимальні норми і співвідношення поживних елементів

для сільськогосподарських культур. Як відомо, клімат впливає на умови сільськогосподарського виробництва, тому потрібно враховувати зміни метеоумов при вирощуванні сільськогосподарських культур [43].

Сьогодні, на жаль, відзначається той факт, що ефективність використання земель в Україні далека від оптимальної. Багатьма українськими аграріями ігноруються основні агротехнічні заходи за технологічними картами вирощування сільськогосподарських культур. Спостерігається порушення структури посівних площ, в сівозміні змінюється науково обґрунтоване чергування культур. Окремо необхідне відзначити, що відтворення родючості ґрунтів не буде відбуватися, якщо немає агрохімічного обстеження полів на вміст рухомих форм мікроелементів, вмісту гумусу, рН ґрунту тощо, яке необхідне для складання систем живлення рослин [45].

Ефективне (раціональне, розумне, доцільне, обґрунтоване) – означає продуктивне землекористування і водночас збереження, а по можливості – підвищення родючості ґрунту. У цьому і полягає особливість земельного ресурсу. Всі уречевлені засоби праці в процесі їхнього використання амортизують вартість на вироблений продукт і через певний час змінюються новими. Земельна ділянка залишається, її «зношення» означає втрату поживних речовин, які повинні поновлюватися (підтримка балансу поживних речовин) [42]. Ефективне використання земельних ресурсів у сільському господарстві слід розуміти як соціально-економічну категорію, що виражає відносини між людьми в процесі здійснення технологічних виробничих процесів, пов'язаних з виробництвом сільськогосподарської продукції, з метою максимального задоволення потреб населення у продуктах харчування, при забезпеченні відновлення природної родючості ґрунту, збільшення продуктивного потенціалу земельних ресурсів і їх використання в умовах високого рівня екологічності як цих ресурсів, так і середовища в цілому [41].

Деякі вчені для збереження раціонального використання і охорони ґрунтового покриву пропонують застосовувати принципи екологоландшафтного землеробства, при якому співвідношення сільськогосподарських угідь (рілля, сади, луки, пасовища) і природних комплексів (ліси, озера, водойми, заповідники) буде економічно доцільним і екологічно виправданим, а структура сільськогосподарських угідь пристосованою до ландшафтних особливостей території. На непридатних для

землеробства землях необхідно створити сіножаті, пасовища, лісонасадження, заповідні ділянки. Зростання продуктивності земель можливе на основі досягнень генетики: виведення сортів рослин, пристосованих до зональних умов. Основними напрямками, охорони земель має бути запобігання водній і вітровій ерозії ґрунтів, зсувам, заболочуванню, засоленню, забрудненню пестицидами, стічними водами, промисловими і комунальними відходами. Важливе значення має рекультивація порушених господарською діяльністю земель. Збереження родючості ґрунтів пов'язане також з добуванням власних фосфоритів, збільшенням виробництва калійних добрив. Усі галузі сільського господарства мають працювати на нових технічних, технологічних, економічних і організаційних принципах відповідно до екологічних норм [13].

Підвищити родючість ґрунту можна з внесенням органічних і мінеральних добрив. На жаль, тваринницька галузь перебуває в кризовому стані, тому забезпечення органікою полів знаходиться під великим питанням. У сільському господарстві з мінеральних добрив, важливого фактора підвищення врожаю, використовуються азотні, фосфорні, калійні, комплексні добрива, які суттєво впливають на кількість і якість сільськогосподарської продукції, покращують родючість ґрунтів і, відповідно, регулюють баланс біогенних елементів і гумусу. Зокрема, до 50% урожаю сільськогосподарських культур отримують за рахунок внесених добрив. Це досягається за рахунок ефективного застосування добрив при дотриманні науково-обґрунтованої системи агротехнологій вирощування сільськогосподарських культур, включаючи регулювання кислотності ґрунту, боротьбу з бур'янами, хворобами та шкідниками рослин, правильний вибір сорту, дотримання оптимальних строків посіву, норм висіву та посадки, обробки ґрунту та ін. [15].

У ефективному використанні землі зацікавлений не лише її власник чи землекористувач, а й усе суспільство. Отже, одним з дієвих чинників, який може вплинути на формування оптимальної системи землекористування, збереження та підвищення рівня родючості землі, повинно стати посилення регулятивного впливу держави у питанні використання земель сільськогосподарського призначення. Для вирішення проблеми з ефективним використанням земель сільськогосподарського призначення потрібен державний контролюючий орган, що проводить моніторинг

неефективно використовуваних земель, що ведуть до втрати родючості і деградації ґрунтів [14].

Забезпечення ефективного використання земельних ресурсів передбачає досягнення економічно- доцільного й екологічно-безпечного рівня віддачі від одиниці цих ресурсів, дотримання збалансованості та необхідного рівня вмісту поживних речовин у ґрунті, запобігання різним видам ерозії, запровадження енергоощадних біологізованих та екологічно безпечних технологій обробітку ґрунту і вирощування сільськогосподарських культур, науково-обґрунтоване проведення меліоративних заходів [31].

Для ефективного використання сільськогосподарських земель, українським аграріям необхідно дотримуватися комплексу елементів технологій вирощування сільськогосподарських культур, спрямованих на підвищення родючості ґрунту та отримання високих врожаїв. Також, організація ефективного використання земельних ресурсів у сільському господарстві потребує застосування стратегічного управління. Стратегія ефективного землекористування ґрунтується на тому, що кожен суб'єкт господарювання має орієнтуватись у своїй діяльності на дбайливе господарське використання обмежених земельних ресурсів шляхом дотримання таких елементів, як: внутрішньогосподарський землеустрій, цільове використання землі відповідно до її господарського призначення, охорона земель та забезпечення екологічної збалансованості землекористування.

Вагомими напрямками зростання еколого-економічної ефективності земельних ресурсів можна вважати такі:

- науковий підхід щодо процесів у використанні, збереженні та відтворенні родючості земельних ресурсів, проведення збалансованих землеохоронних заходів із врахуванням особливостей природно- кліматичних зон;
- підвищення родючості ґрунтів, зокрема внесення добрив, удосконалення технологій обробітку ґрунту, впровадження екологобезпечних систем землеробства;
- вдосконалення складу земельних угідь та посівів культур, які вирощуються у напрямку суттєвого зменшення негативного навантаження людини на

довкілля і зростання його відтворювального, відновлювального потенціалу для економії виробничих ресурсів;

- застосування системи кредитування сільського господарства, що дозволить підтримати еколого-економічний стан ґрунтів на належному рівні.

1.3. Зарубіжний досвід ефективного використання земельних ресурсів

Прагнення знайти самі ефективні шляхи проведення земельної реформи вимагає проводити дослідження та аналіз закордонного досвіду ефективного використання земельних ресурсів. Дивлячись на те, що достатня кількість високорозвинених країн вже має розвинуті сільські господарства, то перейняття їх досвіду щодо управління земельними ресурсами в Україні має важливе значення.

В закордонних країнах проводять планування територій на окремі адміністративно–територіальні утворення і відносять їх до механізму землепорядкування. Готові плани одразу дають змогу реалізувати природоохоронні заходи, перерозподілити земельні ділянки між транспортними, промисловими, лісовими, сільськими і міськими галузями. Підґрунтям цього є зонінг, завдяки якому всю територію розподіляють на зони, такі як:

- сільськогосподарська зона;
- лісова зона;
- забудована зона;
- зона першочергового забудовування [32].

Деякі країни розробляють зонінг території опираючись на спеціально затвержені нормативно–правові акти, які приймають державні органи і для кожної зони встановлюють вид землекористування. В деяких країнах, з яких США є лідером, при плануванні забезпечення стійкого користування землею на рівні держави здійснюється завдяки затвердженню програм з охорони навколишнього середовища, захисту сільськогосподарських земель та їх консервації.

В таких європейських країнах як Швейцарія, Франція, Австрія і Німеччина за основу землепорядних робіт брали різні знімання та проводили розмежування території. Прикладом цього є Франція, у якій для покращення кадастру землі було здійснено знімання всієї території, так як за вирішенням Національного збору в

1790 р. було виключено велику кількість неправильно розподілених податків. З того дня всі геодезичні роботи для забезпечення землевпорядної діяльності називають кадастровими [41].

В Німеччині землевпорядна діяльність почала розвиватися на початку 19 ст. В ті часи, при наявності землемірів, з'явилися ще перші фахівці саме землевпорядної діяльності. Їх називали інженерами культурно–технічної справи. Вони користувалися своїми знаннями для здійснення поділу земель на сівозміни, планування розміщення господарських центрів, зрошувальних та осушувальних каналів, будівництва доріг, проведення кадастрового знімання. Хоча поняття «внутрішньогосподарський» землеустрій в закордонних країнах немає, але вже в ті роки розробляли окремі спеціалізовані проекти на великі маєтки і поміщицькі господарства. З часом ці проекти перетворювались в документацію із землеустрою, що складалась не тільки для одного землеволодіння, а для еколого–ландшафтного формування, яке складається з декількох господарств.

Головним завданням цих проектів було зробити вибір оптимального методу задоволення постійного землекористування, раціонально використовувати угіддя і посіви враховуючи агроекологічні вимоги.

Доречно відзначити, що політика землі в розвинутих країнах світу гарантує організацію і планування землеустрою, на меті яких стоїть підтримка розвитку сільських господарств, зростання соціальної вагомості сільських підприємств та надання стимулу до економічного підвищення.

Обставини складаються так, що в нашій країні стале використання земель сільських господарств до цього часу ще не набуло потрібного значення, а якщо взяти до уваги внутрішньогосподарський землеустрій, то його взагалі дуже часто ігнорують. Завдяки цьому стали приділяти більше значення тим заходам, які використовують в закордонних країнах.

В різних закордонних країнах землевпорядне користування відбувається по різному. Наприклад:

- в Японії, Данії та Швейцарії для суб'єктів сільського господарства проводять поліпшення території;

- в Австрії, Словаччині, Чехії та Німеччині забезпечують еколого– ландшафтну стійкість території;
- в Індії, Китаї, Канаді, США і Австралії проводять планування водорегулювання, заходів меліорації, проти ерозії та охорони природи;
- в багатьох країнах ЄС забезпечують економічною підтримкою сільські господарства з врахуванням якісної характеристики земельних ділянок;
- в Канаді, США та країнах ЄС забезпечують обіг земельних ресурсів та роботоспроможність ринку землі;
- в Канаді, США та країнах ЄС об'єднують та укрупнюють сільськогосподарські підприємства.

В закордонних країнах землевпорядна галузь є більш інвестиційною. В тому сенсі, що держава або приватні інвестори вкладають кошти в земельні ділянки, купуючи їх, покращують, продають та отримують з них прибуток.

Держава завдяки землевпорядному механізму може здійснювати регулювання земельного ринку. Наприклад, Франція має некомерційну корпорацію, яка проводить свою діяльність під керівництвом держави і від її імені. Вона має пріоритет при купівлі всіх земельних ділянок. Таким чином держава контролює попит і пропозицію на земельному ринку. В 90–х роках був випадок, коли частина земель, які належали корпорації перевищувала 25%.

Проаналізувавши світовий досвід по проектуванню землевпорядкування на території ЄС можна говорити про те, що стійке землекористування тих чи інших земель ґрунтується на Єдиній політиці ЄС, а при необхідності створення нових землеволодінь або змінити межі існуючих нині можна здійснюючи проектування землеустрою саме для конкретних територій [11].

Значну увагу приділяють об'єднанню та укрупненню земельних ділянок, які підпорядковуються сільським господарствам, а також велику увагу приділяють зведенню їх до єдиних масивів та скороченню загального числа. Така політика держави спрямована підтримувати фермерські господарства, число яких скорочується.

В США місцева рада бере на себе створення землевпорядкування сільських господарств, структура яких містить в собі підрозділи по плануванню, зонуванию територій, контроль за створенням стійкого користування землею.

Всі площі земель сільських господарств, їх положення та зонування обчислюють завдяки проектам розвитку та зонінгу обраного району. Такі проекти складаються з земель сільського господарства, які в майбутньому можуть вилучатися для перспективної забудови чи розташування інфраструктури [15].

Забезпечення стійкого користування землею сільських господарств США направлено на підтримання фермерів, які виготовляють сільськогосподарську продукцію, для того, щоб підвищити ефективність їх головної діяльності, при цьому підтримувати охорону ґрунтів і їх ефективне використання. Політика США, щодо підтримки сільськогосподарського виробництва, за основу має принцип безперервності та ефективності обліку земель сільського господарства. Всі види робіт по оцінці якісного стану земель створюються Службою охорони ґрунтів. За допомогою такого оцінювання сільським господарствам надають рекомендацію щодо виконання їх роботи [23].

Фінансова підтримка заходів із задоволення робото спроможності стійкого використання земель сільського господарства проходить з бюджету держави.

Велику увагу в США надають процесу землепроектування з особливими ландшафтами. Тому в окремих штатах використовують економічні методи по регулюванню користування землею, виконують захист земельних ділянок від виключення їх з житлових або виробничих фондів. Такі методи перш за все включають метод пільгових оподаткувань земель сільського господарства. Думка щодо цього методу трактується як оцінювання земель сільського господарства відповідно до їх фактичного використання, а не до ринкової вартості. Завдяки цьому фермер не зможе продати землю сільського господарства для будівництва, так як такі землі значно вищі за вартістю.

Функціонування забезпечення стійкого користування землею в сфері сільського господарства виконують місцеві та регіональні органи, структура яких розділяється на підрозділи по зонуванию та плануванню території, здійснюється

контроль за користуванням землею. Завданням цих підрозділів є розробляти комплексні плани з забезпечення стійкого користування землею.

В США для поєднання зусиль з охорони земель та їх ефективного використання був створений Національний ґрунтовий союз. Він містить в собі різні компанії, що займаються вивченням ґрунтів, приватні підприємства, організації, агентства, інститути. Цей союз знаходиться під контролем Служби охорони природних ресурсів США. Він виконує організацію та проведення досліджень у вивченні землі, ґрунтознавстві, землеустрої, впровадженні їх результату, проводить інвентаризацію землі, вдосконалює класифікацію ґрунту США, розробляє заходи з їх охорони та ефективного використання, опубліковує данні про ґрунти [15].

Проекти по внутрігосподарському землеустрою в Канаді частіше формуються тільки для великих сільських господарств. Але, держава створила спеціальні програми, що використовуються маленькими сільськими господарствами, які дозволяють боротися з ерозією ґрунту, стимулювати природоохоронні заходи, такі як висаджування захисних лісонасаджень, терасування схилів, консервації земель [41].

Для раціонального розвитку землеустрою стійкого використання земель сільського господарства в Канаді за основу використовують розроблені проекти землеустрою. Наприклад, фізичне планування виконується завдяки топографічним картам різних масштабів. Деякі провінції використовують для цього кадастрові карти. Також для виконання адміністрування землі користуються планами опису земель і її межування. На сьогоднішній день швидкими темпами стає більший попит на карти цифрового формату, які формують кадастрове забезпечення в провінціях [23].

В Австралії держава зобов'язує всіх власників земельних ділянок виконувати на своїх землях внутрігосподарське впорядкування території. Сам спосіб використання та формування землевпорядного забезпечення виконується так:

- виконання аерофотозйомки земель сільського господарства та розроблення планів з організації обраної території. У випадку, коли вже існує такий план, то його можна просто скоригувати. На такий план наносять всі зрошувані ділянки, водні об'єкти, пасовища, сівозміни, межі земельних ділянок, огорожі, споруди, дороги тощо;

- розроблення класифікацій земель сільського господарства з врахуванням всіх показників якості ґрунту та потрібних охоронних заходів. Для цих робіт виконують в місці знаходження господарства аналіз кліматичних умов, визначають типи ґрунтів та рельєфну характеристику місцевості;
- розроблення систем заходів з охорони ґрунтів враховуючи придатність земель сільського господарства для проведення земельних робіт;
- створення плану фінансування підприємств сільського господарства з врахуванням втрат та ефективності його функціонування [11].

Створення нової земельної ділянки та її реєстрація або ж розділення вже існуючої ділянки в Австралії відбувається завдяки затвердженим проектам землеустрою. Щоб це зробити, користуються визначеним порядком робіт:

- створюють проект розділення земельної ділянки;
- органи місцевої влади розглядають та затверджують створений план, вносять та розглядають пропозиції, переносять затверджений проект в натуру;
- реєструють документи на нову земельну ділянку, формують акт про їх затвердження, далі реєструють саму земельну ділянку, оновлюють данні земельного кадастру, оцінюють земельну ділянку з метою оподаткування [43].

Можемо зробити висновок, що землевпорядна організація стійкого використання землями сільського господарства у закордонних країнах є головним методом створення державної політики в галузі землеустрою та регулюванні земельних відносин. Всі зміни цільового призначення земель сільського господарства на території закордонних країн виконуються тільки на основі затверджених землевпорядних документів, які виконуються фахівцями землеустрою та геодезії. Всі запропоновані види реалізації по забезпеченню стійкого користування землею зображено в проектах землевпорядкування.

Стійке користування землею та її охорона ґрунтується на вдосконаленні землевпорядного процесу та геоінформаційних систем, які надають можливість одержувати точні дані про земельні ділянки, їх стан, межі і властивості. Тому в розвинутих країнах питання землеустрою невід'ємно від питання ведення земельного кадастру, як метода отримання інформації про стан земель сільського господарства та їх раціонального використання.

1.4. Методологія дослідження економічної ефективності використання земельних ресурсів

У науковій літературі методологія (грец. *methodos* – спосіб пізнання й *logos* – вчення) трактується як концептуальний виклад мети, змісту, методів дослідження, які забезпечують отримання максимально об'єктивної, точної, систематизованої інформації про процеси та явища; система певних правил, принципів і операцій, що застосовують у тій чи іншій сфері діяльності (у науці, політиці, мистецтві тощо); концептуальний виклад мети, змісту і методів дослідження, які забезпечують отримання об'єктивної, точної, систематизованої інформації про процеси та явища; “філософське вчення про методи пізнання і перетворення дійсності, застосування принципів світогляду до процесу пізнання і духовної діяльності”, яке ґрунтується на законах діалектики. Визначення методологічної основи будь-якого наукового дослідження є вихідним пунктом та фундаментом для досягнення поставлених завдань.

Методологія агроекономічних досліджень – це система принципів, положень, методів і моделей аналізу або прогнозування розвитку економічних процесів і об'єктів агропромислового комплексу, сільського господарства, сільської місцевості. Отже, методологія дослідження економічної ефективності використання земельних ресурсів визначає основні засади, методи, підходи та принципи його здійснення.

Дослідження будь-якої сфери діяльності людини здійснюється за допомогою відповідної методики. Методика дослідження є фіксованою сукупністю прийомів практичної діяльності, що приводить до заздалегідь визначеного результату. Третяк А. трактує методику вченням про особливості застосування окремого методу чи системи методів. Метод (грец. *methodos* спосіб пізнання) вважається способом, шляхом пізнання та практичного перетворення реальної дійсності, система прийомів та принципів, що регулюють практичну та пізнавальну діяльність людей.

У процесі дослідження економічної ефективності використання земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах застосовуються як загальні так і методичні методи, зокрема, діалектичний метод, теоретичне узагальнення, систематизація, аналіз, дедукція, синтез, індукція, абстракція, аналогія, порівняння,

деталізація, відносні величини, ряди динаміки, групування, кореляційний аналіз, статистико-економічний, економіко-математичний, соціологічне опитування, експертних оцінок, графічний, монографічний, історичний, логічний.

Одним із важливих узагальнювальних наукових методів, яким користуються економісти, досліджуючи закономірності соціально-економічної системи або її окремих елементів, є *діалектичний метод*. Даний метод використовується для визначення взаємозв'язку та взаємозалежності між економічними явищами і процесами, які є характерними для ефективності використання земельних ресурсів, у результаті їхнього безперервного розвитку та змін, які відбуваються. Вище наведений метод дозволяє сформулювати систему показників та різні варіанти оцінки економічної ефективності землекористування.

За допомогою *методу теоретичного узагальнення* здійснюється дослідження напрацювань вчених у галузі економічної ефективності та уточнення основних понять, які пов'язані із ефективним використанням земельних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами.

Для впорядкування теоретичних аспектів, понять, поглядів та думок дослідників на економічну ефективність використання земельних ресурсів застосовується *метод систематизації*.

Методи аналізу та дедукції використовують при вивченні основних економічних показників господарської діяльності агропромислових підприємств, оскільки кожен з них враховують при визначенні ефективності використання земельних ресурсів, що дозволяє зробити правильні висновки про ефективність на основі вивчення елементів кожного показника окремо.

Об'єднання вище наведених показників для визначення загальної економічної ефективності відбувається за допомогою *методів синтезу та індукції*, які показують перехід від окремого чинника до узагальнення.

За допомогою *методу абстракції* відбувається зосередження тільки на використанні земельних ресурсів, без урахування несуттєвих властивостей, рис та інших факторів.

Метод аналогії застосовується при вивченні сутності економічної ефективності і пов'язаних із нею понять, а також при внесенні пропозицій щодо

вдосконалення економічної механізми використання земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах.

Для оцінки показників ефективності використання земельних ресурсів використовується *метод порівняння* (зіставлення показників за певний період часу), деталізації (розподіл загальних і зведених показників на їх складові). Відносні величини та ряди динаміки застосовуються для аналізу умов та заходів з використання земельних ресурсів.

Метод групування здійснюється шляхом об'єднання економічних показників у групи за певними спільними ознаками для виявлення між ними взаємозв'язків, використовується для визначення типових агропромислових підприємств та порівняння показників оцінки економічної ефективності використання земельних ресурсів цими підприємствами.

Кореляційний аналіз використовують для встановлення взаємозалежності між специфічними показниками економічної ефективності та результативними показниками діяльності сільськогосподарського підприємства.

Для аналізу структурних змін у використанні земельних ресурсів, а також ефективності їх використання застосовують *статистико-економічний метод*, для вивчення масових явищ і процесів.

Економіко-математичний метод дозволяє широко використовувати прийоми математичної статистики для визначення типу зміни явищ економічної ефективності та достовірності отриманих середніх величин економічних показників.

Для збору даних в усному чи письмовому варіанті, за наперед складеними питаннями при анкетуванні працівників сільськогосподарського підприємства використовується *соціологічне опитування*.

Метод експертних оцінок дає можливість залучити висококваліфікованих незалежних фахівців для отримання висновків щодо оцінки економічних явищ і зв'язків, вагомості загальних і часткових показників економічної ефективності використання земельних ресурсів.

Відображення даних дослідження у вигляді таблиць та рисунків для зрозумілості та наочності відбувається завдяки *графічному методу*.

Монографічний метод застосовують для поглибленого вивчення організації, розвитку та вдосконалення використання земельних ресурсів окремих агропромислових підприємств.

Історичний та логічний методи використовують для визначення актуальності проблеми та удосконалення економічного механізму використання земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств.

Окрім методів, важливе значення у методології дослідження мають підходи. *Підхід* трактується як сукупність способів, прийомів розгляду чого-небудь, впливу на кого, що-небудь, ставлення до кого, чого-небудь .

На наш погляд основним підходами щодо економічної ефективності використання земельних ресурсів є системний, комплексний, синергічний, інноваційний, ієрархічний, регіонально-цілісний, гуманістичний.

Системний підхід полягає у зведенні різних показників економічної ефективності до однієї загальної системи з врахуванням взаємозв'язків між ними та впливу різноманітних факторів (економічних, екологічних, кліматичних, соціальних, технічних, політичних, правових та ін.) на процес використання земельних ресурсів. Отриманий проектний результат використовується, щоб підвищити якість вирішення одного або декількох основних завдань.

Для реалізації системного підходу до дослідження земельно-ресурсного потенціалу обов'язковим є застосування *комплексного підходу*, який дозволяє усесторонньо врахувати всі елементи та процеси пов'язані з використанням сільськогосподарськими підприємствами землі на всіх її етапах. Комплексний підхід вимагає застосування “принципу діаманту” до реалізації поставлених завдань, що полягає в дослідженні різних граней економічного розвитку земельних ресурсів з різних точок зору та концептуальних зрізів розвитку аграрної галузі і сільських територій, загалом. Так, дослідження модернізації аграрної галузі обов'язково має враховувати компоненти природного середовища, екологічні аспекти розвитку, можливості соціального розвитку сільських територій, оскільки економічна складова загальносистемного розвитку земельних ресурсів лише в поєднанні з іншими видами його розвитку спроможна забезпечити збалансованість землекористування .

Синергійний підхід в аграрній сфері застосовують для дослідження та вивчення всіх аспектів економічного використання земельних ресурсів, розглядаючи його згідно із законом синергії, за яким “будь-яка система має такий набір ресурсів, за якого її потенціал завжди буде або значно більшим від простої суми потенціалів ресурсів, що до неї входять, або істотно меншим” .

Конкурентоспроможність сільськогосподарського підприємства на сучасному ринку можна забезпечити використовуючи *інноваційний підхід*, який полягає у пошуку та застосуванні новітньої модернізованої техніки та ноу-хау, щодо процесів використання земельних ресурсів та безпеки навколишнього середовища.

Ієрархічний підхід використовують для розвіювання стереотипних поглядів, які склались на протязі певного часу щодо розвитку системи використання земельних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами.

Регіонально-цілісний підхід зумовлює взаємозалежність між соціальною, екологічною та економічною системами щодо ефективного землекористування в сільськогосподарській галузі. Мається на увазі формування відносин щодо екологічної безпеки та охорони навколишнього середовища у процесі використання підприємствами земельних ресурсів.

Однією з важливих складових методики ефективності використання земельних ресурсів є *принципи*. Принцип (від лат. *prīncipium* – основа, початок) – це головне вихідне положення наукової теорії, що виступає як перше й найабстрактніше визначення ідеї як початкової форми систематизації знань .

Принципами економічної ефективності називають “теоретичні узагальнення, що містять допущення, усереднення, які відображають певні тенденції розвитку економічної системи”.

До основних принципів економічної ефективності використання земельних ресурсів належать:

принцип узагальнення передбачає розгляд системи використання земельних ресурсів в цілому, таким чином кожна категорія землекористування буде повністю охоплена, і економічно зростатиме;

принцип екологізації базується на екологічній безпеці та рівновазі всіх процесів, які відбуваються у природі, для досягнення міцної економіки;

принцип систематизації забезпечує єдність компонентів системи ефективного використання земельних ресурсів і середовища, в якому вони знаходяться;

принцип зональності, що зумовлюється врахуванням природних та економічних умов зони, району, господарства сільського підприємства;

принцип рівноправності забезпечує рівні права власності й господарювання земельними ресурсами громадянам, юридичним особам, територіальним громадам;

принцип цільового призначення ґрунтується на використанні земельних ресурсів у відповідності зі встановленою ціллю та має важливе значення для економічної ефективності землекористування;

принцип законності полягає в тому, що земельні ресурси повинні використовуватися згідно із вимогами чинного законодавства незалежно від форм власності й господарювання;

принцип нормативного забезпечення реалізується через сукупність законодавчих актів і нормативних документів, що спрямовані на створення економічно ефективної системи використання земельних ресурсів;

принцип платності передбачає сплату земельного податку або орендної плати за використання земельних ресурсів, виходячи із грошової оцінки земель і розташування використовуваної земельної ділянки;

принцип проектного забезпечення передбачає реалізацію права власності на землю або користування нею на основі відповідної землевпорядної документації (проекти відведення земельної ділянки, схеми, робочі проекти тощо);

принцип відповідності зумовлює необхідність органічної відповідності використання земельних ресурсів соціально-економічним і духовним потребам суспільства;

принцип економічного стимулювання передбачає надання податкових і кредитних пільг громадянам та юридичним особам, які здійснюють за власні кошти заходи, передбачені загальнодержавними і регіональними програмами щодо використання та охорони земельних ресурсів;

принцип відповідальності передбачає цивільну, адміністративну або кримінальну відповідальність за порушення земельного законодавства та правил використання земельних ресурсів;

принцип державного регулювання ґрунтується на веденні політики, що спрямована на захист вітчизняних товаровиробників, встановлює важливі параметри купівлі-продажу землі, її оренди, забезпечує пільгове кредитування, дотації, страхування ризиків на випадок стихії та ін.;

принцип диференціації полягає в диференційованому використанні схилових, еродованих і малопродуктивних, техногенно забруднених, зрошуваних й осушуваних земель з органічними ґрунтами, а також диференційованому розміщенні посівів сільськогосподарських культур в залежності від якості ґрунтового покриву, рельєфу, рівня зволоженості ґрунтів та ін.;

морально-етичний принцип передбачає зберігати всі природні властивості земельних ресурсів, зменшувати частку внесення гербіцидів, пестицидів, ущільнення ґрунту, знижувати рівень його забрудненості;

принцип обмеженості прав забезпечує регламентований режим використання земельних ресурсів у межах охоронних зон, у зонах санітарної охорони, санітарно-захисних зон, у зонах особливого режиму використання земельних ресурсів та ін.;

принцип інноваційно-інвестиційного забезпечення передбачає реалізацію довгострокових науково-технічних програм, фінансування фундаментальних досліджень, розробку та впровадження нових, ресурсозберігаючих технологій з метою збереження родючості ґрунтів, поліпшення соціально-економічного та екологічного становища;

принцип науковості полягає у забезпеченні органів управління використання земельних ресурсів інформацією про новітні досягнення у галузі землевпорядкування, законодавчими і нормативними документами, програмами, показниками соціального й економічного розвитку регіону чи України в цілому;

принцип історизму ґрунтується на вивченні та врахуванні досвіду ефективного використання земельних ресурсів.

РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА СТАНУ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ: ПРОСТОРОВІ ВІДМІНИ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ

2.1. Загальні відомості про об'єкт дослідження

З грудня 2020 року в Україні діє новий адміністративно-територіальний устрій згідно якого Вінницька область поділяється на 6 районів, які об'єднують 63 територіальні громади до складу яких входить 1503 населених пункти, рис. 2.1, 2.2. В області налічується 6 міст обласного значення. Адміністративним центром області є місто Вінниця. Територія області складає 26,5 тис. км²., що становить 4,4% території України.

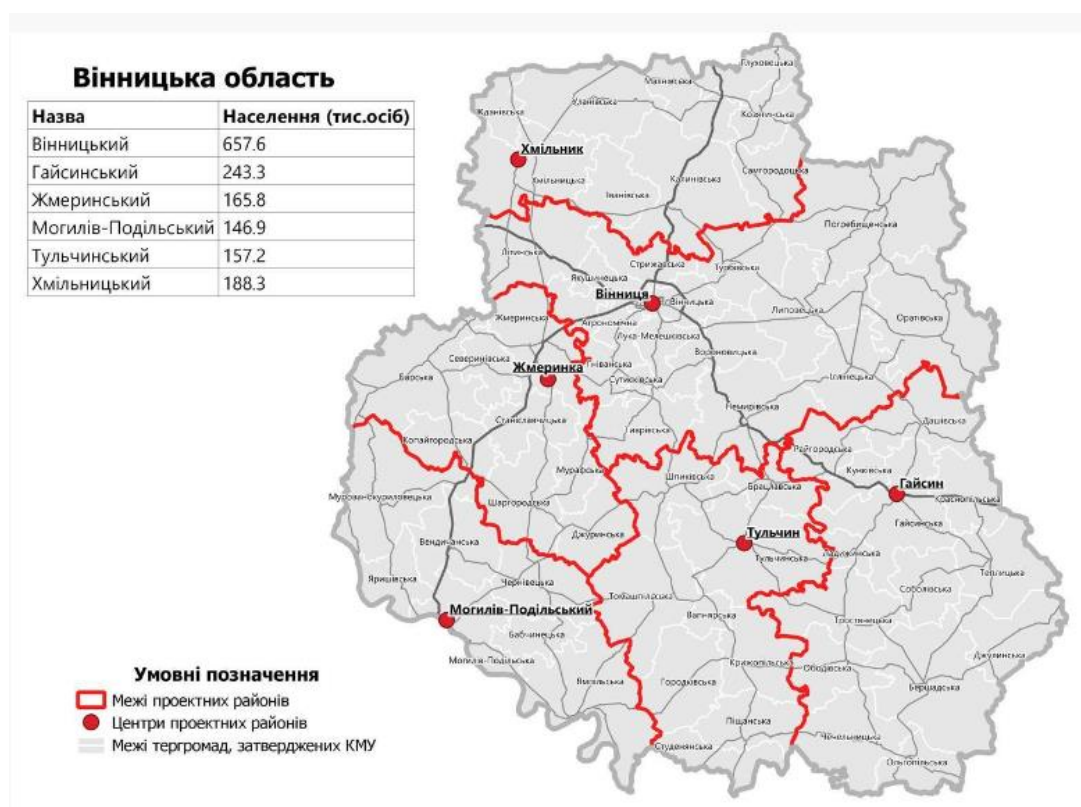

Рисунок 2.1. – Схема адміністративно-територіального устрою Вінницької області (<https://ardvin.org.ua/hromadam/administratyvno-terytorialnyi-ustrii-vinnytskoi-oblasti>)

Населення, за даними Міністерства фінансів України станом на 1.01.2021 р. – 1529, 1 тис. осіб, в тому числі міське 51,4%, сільське 48,6%.

Відстань від м. Вінниці до м. Києва: автомобільним сполученням – 266 км, залізницею – 222 км, автошляхом – 260 км.

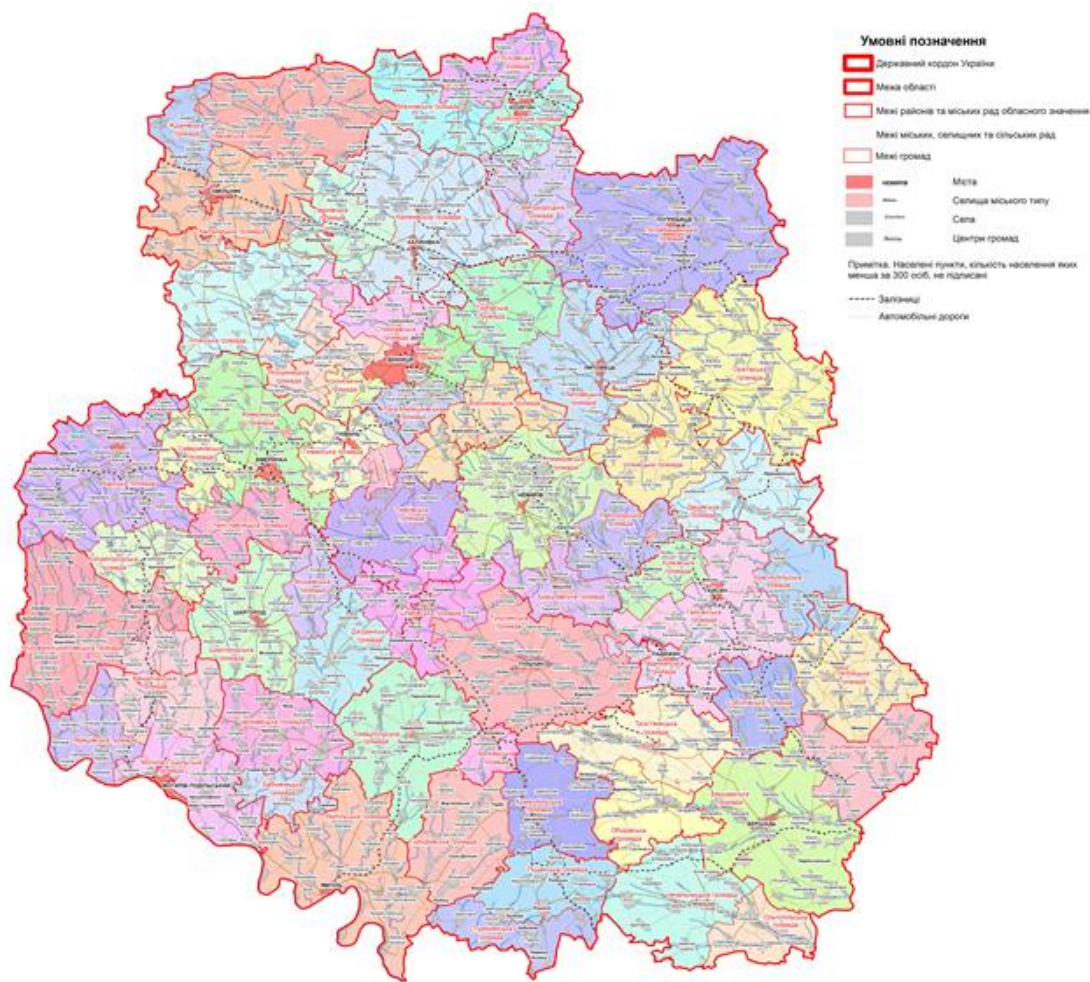

Рисунок 2.2. – Адміністративна карта Вінницької області
(https://vinrada.gov.ua/socialno-ekonomichne_stanovishe_oblasti.htm)

Межі і кордони: 202 км. державного кордону з Республікою Молдова. Область межує з 7-ма областями України (Житомирською, Чернівецькою, Хмельницькою, Київською, Черкаською, Кіровоградською, Одеською областями).

Відстань від Вінниці до європейських столиць: до Варшави ~ 750 км; Братислави ~ 1160 км; Праги ~ 1260 км; Бухареста ~ 715 км; Будапешта ~ 900 км; Кишинєва ~ 305 км; кордону з ЄС ~ 320 км, рис. 2.3.

Область має розгалужену мережу залізничних (1074,1 км) та автомобільних шляхів загальнодержавного і місцевого значення (9518,5 км).

Вінницька область по коефіцієнту транзитивності території займає перше місце в Україні. Щільність автодоріг загального користування одна з найбільших в Україні і складає 359 км на 1000 км² території.

Через територію області проходять 3 магістральних газопроводи: Уренгой-Помари-Ужгород, "Союз", Дашава-Київ, експлуатується 9300 км газорозподільних мереж, а також нафтопровід "Одеса-Броди".

За результатами моніторингу соціально-економічного розвитку регіонів за 2018 рік Вінниччина увійшла у п'ятірку лідерів, посівши четверте місце.

Географічне положення: область розташована в лісостеповій смузі правобережної частини України. По території області протікають 204 річки, з них найбільші: Південний Буг та Дністер.

Вінниччина - край індустрії і високо механізованого сільського господарства, з науково-виробничою і мінерально-сировинною базою, економіка якої динамічно розвивається.

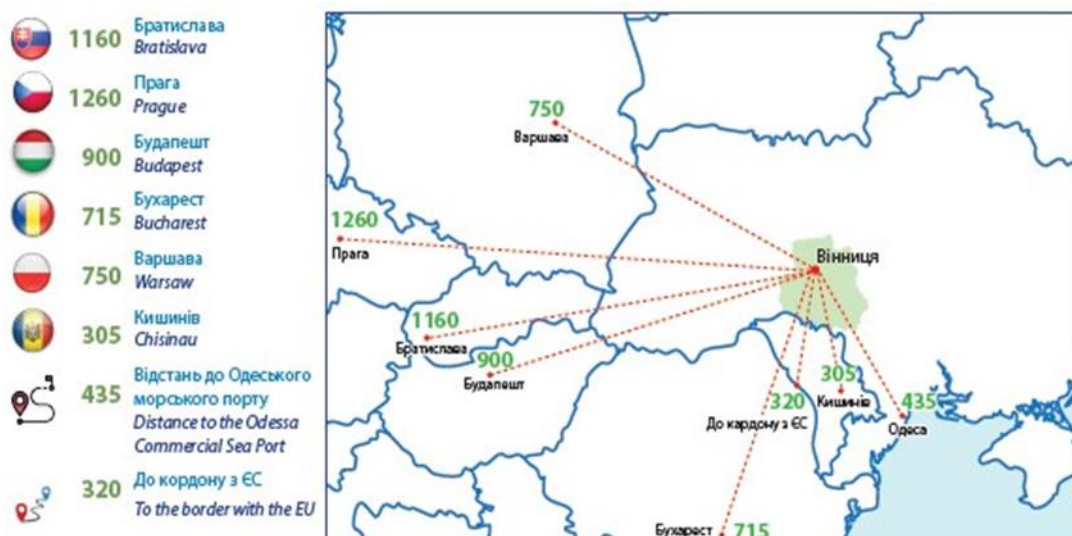

Рисунок 2.3. – Відстань до європейських столиць
(<https://www.vin.gov.ua/images/doc/vin/ODA/strategy/strategy2027.pdf>)

В області прекрасно функціонує аграрна галузь (питома вага регіону в загальному обсязі виробництва України становила 8,5% (2019 рік), найбільші показники по Україні із виробництва м'яса, молока, чисельністю поголів'я корів, птиці, виробництву цукрових буряків, плодів і ягід, вирощуванню картоплі).

Водночас це призвело до значного техногенного навантаження на екологічну сферу (розораність ґрунтів становить близько 65% від загальної площі сільгоспу-гідь, у природному стані залишилися біля 5% території області; частка площі територій та об'єктів природо-заповідного фонду (ПЗФ) у загальній території регіону становить лише 2,27%)

У Стратегії збалансованого регіонального розвитку Вінницької області на 2021–2027 рр. було визначено, що Вінниччина має високий потенціал до економічного перетворення за принципом смарт-спеціалізації у сферах розвитку індустрії лікування та оздоровлення (медичний туризм) та впровадження агротехнологій з використанням ІТ-інновацій.

Провідною галуззю економіки Вінниччини є агропромисловий сектор. За обсягами виробництва сільськогосподарської продукції Вінницька область займає лідируючі позиції в аграрному секторі держави. І на Вінниччині вже сформувався потужний сектор підприємств у сфері виробництва та переборки сільськогосподарської продукції, які мають достатній рівень фінансової та інституційної спроможності для реалізації інвестиційних проєктів, навчання спеціалістів за кордоном, залучення коштів міжнародних кредитних компаній для розвитку бізнесу та виходу на міжнародні ринки [6].

Сільськогосподарська продукція стала ключовою статтею експорту України, однак у її структурі продовжує переважати продукція сировинного характеру. І для того, щоб утримувати конкурентні позиції на глобальних ринках, важливо впроваджувати високопродуктивні та високотехнологічні заходи, у тому числі базуючись на концепції нового технологічного устрою Індустрії 4.0 [36].

Збільшення рівня технологічності та цифрова трансформація агросектору визначені одними із пріоритетних напрямів у Національній економічній стратегії до 2030 року (Напрямок 18. Цифрова економіка; Напрямок 9. Агропромисловий сектор та харчова промисловість).

2.2. Структура земельних ресурсів Вінницької області та динаміки зміни загальної площі

Сучасна структура земельного фонду Вінницької області формувалася протягом тривалого періоду під впливом різноманітних чинників. Рівнинність поверхні, сприятливі природно-кліматичні умови, давнє господарське освоєння досліджуваної території спричинили докорінне перетворення довкілля. Загальна площа земель у межах Вінницької області становить 2649,2 тис. га та їх розподіл за

основними категоріями є нерівномірним. З-поміж усіх категорій переважають землі сільськогосподарського призначення, на які припадає 76,1 % до загалу.

Землі лісогосподарського призначення займають друге місце в області за площею, після земель сільськогосподарського призначення. За даними Головного управління земельних ресурсів у Вінницькій області, площа лісів та інших лісовкритих площ становить 378,7 тис. га (14,3 %), з яких 239,6 тис. га вкрито лісовою рослинністю. Лісистість регіону нижча, ніж в інших областях, що спричинено значною господарською освоєністю досліджуваної території.

Під забудовані землі станом на 01.01.2022 р. в області відведено 106,7 тис. га (4,0 % від загальної площі області). Найвищими відсотковими значеннями забудованих земель у структурі земельного фонду характеризуються території Вінницького, Немирівського та Погребищенського районів.

Відкриті заболочені землі у регіоні займають площу 29,1 тис. га (1,1 % від загальної площі області) і в основному представлені низинними болотами. Відкриті землі без рослинного покриву, або з незначним рослинним покривом займають площу 25,2 тис. га (1,0 % до загалу) і належать вони до кам'янистих місцин. Найбільші площі цих земель розміщені у межах Могилів-Подільського, Ямпільського, Муровано-Куриловецького та Піщанського районів.

Землі під водами у районі займають площу 43,5 тис. га (1,6 % від загальної площі області) та представлені землями, що знаходяться як під природними, так і штучними водними об'єктами [39].

Основним видом землекористування в області є сільськогосподарське. Частка сільськогосподарських угідь в усіх категоріях землекористувачів разом із присадибними землями становить 75,9 % від загальної площі області. У їх структурі 85,7 % займає рілля, на пасовища припадає 9,3 %, для сіножатей відведено 2,5 %, землям із багаторічними насадженнями – 2,5 %. Пересічна землезабезпеченість одного мешканця області становить 0,98 га орних земель [40].

Майже половина сільськогосподарських угідь області (49,0%) відрізняється досить високим рівнем природної родючості і представлена комплексом чорноземних та лучно-чорноземних ґрунтів. Понад 17% площ зайнято темно-сірими опідзоленими ґрунтами середнього рівня родючості. Проте, на третині всієї

території угідь (31,4%) переважають порівняно низькородючі світло-сірі й сірі опідзолені ґрунти. Окрім того, на 98,0 тис. га (5,3%) поширені малопродуктивні ґрунтові відміни: дерново-підзолисті, мочаристі, лучно-болотні й болотні ґрунти [6].

У структурі сільськогосподарського природокористування найбільшу частку займають орні землі. Загальна площа ріллі станом на 01.01.2010 р. становить 1723,6 тис. га. Найбільші площі цього виду угідь у Бершадській (91,7 тис. га), Хмільницькій (86,0 тис. га), Козятинській (85,2 тис. га) та Оратівській (85,0 тис. га) територіальних громадах. Зазначимо, що найвищою часткою ріллі у структурі сільгоспугідь характеризуються райони, розміщені у північній частині області, на Придніпровській височині. Висока розораність території зумовлена насамперед комплексом природно-географічних чинників, із-поміж яких: рівнинність території, сприятливі агрокліматичні умови, висока природна родючість ґрунтів, продуктивна природна трав'яниста рослинність. Із соціально-економічних чинників зазначимо: високу щільність сільського населення, значне сільськогосподарське освоєння території, історичні навички населення у веденні агровиробництва та існуючу територіальну організацію харчової промисловості. Разом із тим продуктивність орних земель та інших сільськогосподарських угідь знижує їх кам'янистість (наявність у верхньому шарі ґрунту уламкових порід), яка найбільше проявляється в Придністер'ї.

Аналіз використання земельних угідь, зайнятих під багаторічними плодовими насадженнями, свідчить про те, що 56,6 % (27,4 тис. га) усіх площ зайнято світло-сірими і сірими ґрунтами, на яких вирощування садів є найбільш продуктивним і рентабельним [6]. Дещо менша продуктивність плодових насаджень спостерігається на масивах, розміщених на темно-сірих ґрунтах і чорноземах опідзолених.

Із точки зору ефективності використання ґрунтового покриву і найбільш сприятливих ґрунтоутворних і підстилаючих порід, перспективним розташуванням садівництва в області вважаємо її центральну частину, а саме території: Немирівської, Тиврівської, Тульчинської та Шаргородської громад.

Займаючи 11,8 % території всіх сільгоспугідь області (236,9 тис. га), природні сіножаті та пасовища не відрізняються значною продуктивністю і кормовою перевершеністю травостою, що відіграло б помітну роль у кормовому балансі області.

Найбільші площі сіножатей і пасовищ концентруються у Літинській (13,5 тис. га), Жмеринській (12,6 тис. га) і Калинівській (11,3 тис. га) громадах, території яких приурочені до розчленованих ділянок Подільської височини та регіону Придністер'я.

Структура сільськогосподарських угідь Вінницької області за останні десять років зазнала окремих змін. За цей період площі під ріллею зменшилися на 7 тис. га, земель під багаторічними насадженнями – на 1,7 тис. га, території під сіножатями – на 1 тис. га, землі під пасовищами – на 0,4 тис. га, а частка перелогів, навпаки, збільшилася на 0,81 тис. га [41]. Скорочення площ сільськогосподарських угідь пояснюється їх вилученням із агровиробництва і переведенням до категорії земель, що використовуються для будівництва.

Важливим у процесі дослідження є визначення величини значення коефіцієнтів залучення земель до господарського обігу та ефективності використання орних земель. Вінницька область, з-поміж інших областей України, вирізняється як один із регіонів із найвищим рівнем використання земель сільськогосподарського призначення. Розрахунок коефіцієнта залучення земель до господарського обігу (КЗЗГО) засвідчує, що максимальні його значення спостерігаються на території Липовецької – 0,86 та Теплицької – 0,86, дещо нижчий він в Оратівській – 0,83 та Чернівецькій – 0,83 громадах. Найменші значення коефіцієнта залучення земель до господарського обігу на території Тростянецької – 0,66, Чечельницької – 0,67 та Піщанської – 0,68 громад.

Аналіз показників територіальної диференціації значень коефіцієнта свідчить про більш інтенсивне використання земельного фонду у східній частині області, що пов'язане із впливом як природно-географічних (рівнинність території, якісний склад ґрунтового покриву), так і соціально-економічних (щільністю сільського населення на даній території) чинників.

За значенням коефіцієнта використання ріллі найінтенсивніше розораними є території Гайсинської, Липовецької, Оратівської, Погребищенської та Хмільницької громад – 0,99. Найнижчі показники у Барській, Вінницькій (0,93) та Могилів-Подільській (0,94) громадах.

Надмірно висока розораність території області є реальним наслідком екстенсивного способу ведення сільського господарства, зумовленого командно-адміністративним стилем організації агровиробництва. У результаті такої господарської діяльності на сільгоспугіддях почали інтенсивно розвиватись ерозійні процеси, наслідком яких є розвиток яружно-балкової мережі, змив верхнього шару ґрунту та деградація природної рослинності. Соціалістичні плани сільськогосподарського виробництва спонукали до розорювання схилкових земель, прибережних і придорожніх смуг, природних кормових угідь, у результаті чого було порушено екологію довкілля. Зрозуміло, що за таких умов приріст продукції значно відставав від приросту засобів праці, інколи у 4–5 разів, при непоганих первинних показниках продуктивності, що призвело у кінцевому результаті до формування ірраціональної системи ведення сільськогосподарського виробництва, яке ґрунтується на граничному використанні природного біологічного потенціалу землі, пріоритетності економічних вигод, результатом діяльності сільськогосподарських підприємств, як наслідок, до втрати продуктивності земельних ресурсів та розповсюдження негативних екологічних явищ.

На території Вінницької області домінують лісостепові ландшафти. У структурі лісостанів переважають широколистяні породи дерев: граб, клен, липа, дуб, ясен. Трав'яниста рослинність також характеризується великою різноманітністю. Лише дикорослиних різновидів нараховується майже тисяча.

Станом на 01.01.2022 р. площа лісів та інших лісовкритих територій у регіоні становила 378,7 тис. га (14,3 % від загальної площі області). У відсотковому співвідношенні землі лісового фонду поділяються таким чином: вкриті лісовою рослинністю землі займають 92,5 %, не вкриті лісовою рослинністю землі – 4,5 % [41]. Найбільші масиви лісів зосереджено у південній частині області. Лідерами за показниками лісистості є Чечельниця (26,3 %), Піщанська (22,2 %), Тульчинська (19,7 %), Літинська (19,3 %) та Тростянецька (19,3 %) громади. Аутсайдерами виступають Козятинська (4,8 %), Липовецька (5,3 %), Теплицька (6,3 %), та Чернівецька (8,8 %) громади.

За розрахунками лісівників оптимальна лісистість для цього регіону має складати 18–25 %. Цей показник суттєво відрізняється у розрізі адміністративних

утворень. Площа лісів першої групи становить – 117,4 тис. га, лісів другої групи – 247,5 тис. га. Сьогодні на території області спостерігається позитивна динаміка до збільшення площ лісових насаджень.

За статистичними даними площа лісів та інших лісовкритих площ за 10-річний період збільшилася на 3 тис. га, що суттєво вплинуло на значення показника лісистості території. Для забезпечення екологічних стандартів в області необхідно збільшити залісненість до рівня 18–25 %, насамперед за рахунок лісорозведення на деградованих і малопродуктивних сільськогосподарських угіддях.

Станом на 01.01.2022 р. площа земель, відведених під забудову у Вінницькій області, становила 106,7 тис. га (4 % до загалу). В останні десятиліття ситуація постійно змінювалася. Площі земель під житловою забудовою збільшилися на 1,1 тис. га. Приріст простежено й у відведенні земель для закладів інфраструктури (0,5 тис. га), а також земель для відкритих розробок, кар'єрів і шахт [41].

Динамічні зрушення пояснюються інтенсивним будівництвом житлових комплексів, а також інфраструктурних об'єктів, що стрімко розвиваються та проведенням робіт із видобування корисних копалин. Одночасно спостерігаємо процес зменшення площ земель, зайнятих під промисловими об'єктами (на 1 тис. га), транспорту і зв'язку (на 0,2 тис. га). Зменшення земельних площ цієї категорії зумовлено тим, що в часи становлення незалежності України кількість промислових підприємств зменшилися, а ділянки, які вони займали, отримали інше цільове призначення.

Загальна частка земель громадського призначення становить 6,5 %, на землі комерційного призначення припадає 1,6 %, на частку земель змішаного використання – 1,7 % загальної площі області.

Всього на території області нараховується 3600 річок і струмків загальною довжиною 11 800 км, густина річкової мережі 0,43 км/км². У межах Вінницької області протікають дві великі річки (Південний Буг і Дністер), чотири середніх (Соб, Мурафа, Рось, Гірський Тікич), 226 малих річок із довжиною понад 10 км. Значна кількість водних ресурсів області акумулюється у створених водосховищах та озерах. В області налічується 65 водосховищ, загальною площею водного дзеркала 11167 га та об'ємом води у 282,6 млн м³; 4033 ставків із загальною площею водного

дзеркала близько 20 552 га [41]. Землі водного фонду становлять 1,6 % території Вінницької області, найбільша частка припадає на ставки (53,1 %). Значно менші відсоткові значення мають штучні водосховища (22,8 %), природні водотоки (20,8 %), штучні водотоки (3,1 %) [14]. Частка озер, прибережних і замкнутих водойм, лиманів становить лише (0,01 %). Найбільше земель, водного фонду зосереджено у Бершадській – 2780,9 га, Літинській – 2627,9 га, Калинівській – 2465,6 га громадах, а найменше у Піщанській – 180,9 га, Томашпільській – 282,9 га, Крижопільській – 390,4 га та Чернівецькій – 400,4 га громадах.

Площа об'єктів та територій природо-заповідного фонду на 01.01.2022 р. в області становила 27,3 тис. га, що складало лише 1,03 % до загальної площі [5]. Упродовж 20-ти років суттєвих змін у складі та площах територій і об'єктів природно-заповідного та рекреаційного фонду Вінницької області не відбулося. Землі рекреаційного призначення займають площу в 0,6 тис. га, землі оздоровчого призначення – 0,8 тис. га. З покращенням матеріального становища населення зростає кількість рекреантів. Для відпочинку населення використовуються ліси, долини річок, кемпінги, будинки відпочинку, санаторії. Потенційно придатними для рекреації є лісові, лучні території, штучні насадження. За даними Головного управління держгеокадастру у Вінницькій області, частка земель оздоровчого та рекреаційного призначення (зон масового відпочинку та туризму) становить 1,43 тис. га (0,05 % до загальної площі земельного фонду області). Це надзвичайно низький показник, оскільки освоєність і залучення цих земель є нерівномірними. З-поміж громад області, порівняно більшою часткою у цій категорії земель відокремлюється Вінницька, Крижопільська та Хмільницька громади. Найбільші площі земель, потенційно придатні для рекреаційного використання, є на території Жмеринської, Немирівської, Тульчинської, Погребищенської та Чечельницької громад.

Основними чинниками, які можуть негативно або позитивно впливати на стан довкілля області, в останні роки є розвиток сільського зеленого туризму. Розвиток туристичної інфраструктури сприятиме використанню територій та об'єктів природно-заповідного фонду в природоохоронних, науково-дослідних, оздоровчих, рекреаційних, освітньо-виховних цілях. Позитивним результатом стане розробка нових туристичних маршрутів та тематичних екскурсій, прокладання

екологічних навчальних стежин, проведення природоохоронних акцій, розвиток активного та пасивного сільського зеленого туризму, організація тематичних екологічних таборів для дітей та молоді.

2.3. Функціонально-структурна модель розвитку земельних відносин у Вінницькій області

Впродовж останніх десятиліть стан використання та охорони земельних ресурсів у Вінницькій області характеризується як незадовільний, зокрема;

- надзвичайно високим економічно та екологічно необґрунтованим рівнем господарського освоєння території, що характеризується інтенсивним розвитком деградаційних процесів;
- неупорядкованим використанням земельних ділянок, особливо пайового фонду, що характеризується нестабільністю, дрібноконтурністю, черезсмужжям;
- недостатністю земель природоохоронного, рекреаційного, та оздоровчого призначення.

Тому, в області виникла нагальна потреба впровадження Програми, виконання заходів якої покращить ситуацію у сфері земельних відносин, сприятиме вирішенню питань використання та охорони земель. Загальний обсяг фінансування Програми становить 11 500 тис. грн. За рахунок обласного бюджету, з яких 2 500 тис. грн. необхідно виділили у 2021 році.

Програма розрахована на 2021-2025 роки і має бути реалізована в три етапи. Головним розпорядником коштів Програми є Департамент міжнародного співробітництва та регіонального розвитку Вінницької обласної державної адміністрації, табл. 2.1 [30].

Таблиця 2.1. – Програма з охорони земель у Вінницькій області у 2021-2025 рр.

Обсяг коштів на залучення Програми, тис. грн	I етап виконання Програми (2021-2023)			II етап виконання Програми (2024)	III етап виконання Програми (2025)	Загальні витрати на реалізацію Програми, тис. грн
	2021	2022	2023	2024	2025	
Обсяг ресурсів	2 500,0	2 500,0	2 500,0	2 000,0	2 000,0	11 500,0
у тому числі:						
Обласний бюджет	2 500,0	2 500,0	2 500,0	2 000,0	2 000,0	11 500,0

Принципи розвитку земельних відносин в умовах ринкової економіки необхідно розглядати як об'єктивну передумову для здійснення практичних заходів з управління земельними ресурсами, особливо таких його важливих функцій, як землевпорядкування, державний контроль за раціональним і екологічно безпечним використанням та охороною земель, ведення державного кадастру, економічного стимулювання організації раціонального використання й охорони земель, табл. 2.2.

Реалізація заходів, передбачених Програмою, дозволить здійснювати контроль за обігом земель на якісно новому рівні, забезпечить захист земель від шкідливого антропогенного впливу, підвищення родючості ґрунтів, розвиток ринку земель, розмежування земель державної і комунальної власності та інше, що, в свою чергу, дасть можливість зберегти та використати землю як складову частину природного ресурсу та територіального базису.

Основне національне багатство перетворити в самостійний фактор зростання економіки, а також сприятиме припливу інвестицій у розвиток економіки області та держави.

Поряд із зростанням інвестиційного та виробничого потенціалів землі як самостійного фактору економічного зростання буде завершено здійснення важливих заходів і завдань, необхідних для подальшого розвитку земельних відносин, гарантування прав на землю територіальних громад Вінницької області, формування якісного екологічного середовища а для мешканців, зокрема:

- забезпечено належний режим використання і охорони земель;
- проведено інвентаризацію земель Вінницької області, формування об'єктів і встановлення меж водного фонду, природно-заповідного, рекреаційного та історико-культурного призначення, земель у межах охоронних, санітарно-захисних зон;
- забезпечено подальший розвиток ринку земель з запровадженням прозорої процедури конкурентних засад, оновленням нормативної грошової оцінки земель;
- переглядом ставок оренди землі, законодавчим врегулюванням існуючих проблем щодо земельного податку та орендної плати.

Таблиця 2.2. – Напрямки діяльності та заходи регіональної Програми з охорони земель у Вінницькій області на 2021-2025 рр. [30]

Напрямок діяльності	Виконавці	Джерело фінансування	Орієнтовні обсяги фінансування тис. грн	Очікуваний результат
Розробка проектів землеустрою щодо консервації деградованих та малопродуктивних земель	Підприємства та організації що мають ліцензії на проведення землевпорядних, геодезичних робіт	обласний бюджет	500	Проведення консервації деградованих та малопродуктивних земель
Складання технічної документації з нормативної грошової оцінки землі		обласний бюджет	6 000	Проведення грошової оцінки землі
Інвентаризація земель		обласний бюджет	2 500	Збільшення надходжень відплати за землею
Інвентаризація полезахисних лісосмуг, запровадження агролісомеліоративних заходів	Підприємства та організації що мають ліцензії на проведення землевпорядних, геодезичних робіт, лісогосподарські підприємства	обласний бюджет	2 500	Створення інформаційної бази, упорядкування полезахисних лісосмуг

Виконання передбачених Програмою заходів і завдань дасть змогу:

- забезпечити перерозподіл земельного фонду між галузями економіки виходячи з придатності земель для використання у складі різних за цільовим призначенням категорій земель;
- оптимізувати структуру земельних угідь;
- здійснити консервацію деградованих, малопродуктивних і техногенно забруднених земель;
- збільшити площі земель з природними ландшафтами до рівня, достатнього для збереження ландшафтного і біологічного різноманіття;
- визначити стан та упорядкувати полезахисні лісосмуги;
- створити єдину завершену систему лісомеліоративних насаджень у долинах річок; забезпечити збереження природних ландшафтів на землях промисловості, транспорту, зв'язку, оборони та іншого призначення;

- розробити моделі сталого землекористування для окремих регіонів області;
- за результатами проведеної нормативної грошової оцінки збільшити надходження від плати за землю та підтримати місцеві бюджети в період економічної кризи;
- за результатами проведеної інвентаризації створити інформаційну базу для ведення державного земельного кадастру, регулювання земельних відносин, раціонального використання й охорони земельних ресурсів, оподаткування.

Таким чином, буде забезпечено:

- в економічній сфері – зростання надходжень та підвищення ефективності суспільного виробництва за рахунок раціонального використання земель, інших природних та економічних ресурсів області;
- в екологічній сфері – раціональне використання та охорона земель, збагачення довкілля природними ландшафтами, забезпечення техногенно-екологічної безпеки життєдіяльності людини шляхом обґрунтування екологічно допустимих рівнів та режимів використання земель;
- у соціальній сфері – створення оптимально комфортного життєвого середовища, охорона та раціональне використання історико-культурної спадщини [6, 13].

Земельний фонд України станом на січень 2022 року становить 60,4 млн. гектарів і характеризується надзвичайно високим рівнем освоєння. Близько 70 відсотків земельного фонду України становлять сільськогосподарські землі, близько 4 відсотків – забудовані землі.

Високий рівень господарського освоєння території України визначає інтенсивний вплив антропо- та техногенезу на навколишнє природне середовище, в тому числі на земельні ресурси, склад і характер процесів, які відбуваються у сфері використання земель.

Найбільшу питому вагу мають сільськогосподарські землі (близько 70 відсотків). Рівень розорювання земель в державі досягає в середньому 54 відсотки, а у деяких областях – 70 відсотків і більше.

Надмірне розширення площі ріллі за рахунок схилених земель призвело до порушення екологічно збалансованого співвідношення земельних угідь: ріллі, природних кормових угідь, лісів та водойм, що негативно позначилося на стійкості агроландшафтів і спричинило значну техногенну ураженість екосфери.

Внаслідок цього земельні ресурси прискореними темпами деградують, забруднюються та виснажуються, і при цьому не виробляється достатня кількість продовольства навіть для нинішнього покоління, ставляться під загрозу потреби майбутніх поколінь.

Особливо загрозовою є прогресуюча деградація та спад родючості ґрунтівої основи біосфери і сільськогосподарського виробництва. Щорічні збитки від основних видів ґрунтової деградації становлять близько 40-50 млрд. гривень, у тому числі за рахунок незбалансованих втрат гумусу і поживних речовин – 23-28 млрд. гривень; від недобору продукції та втрат ґрунту через ерозію – 17-22 млрд. гривень, рис. 2.4. За рівнем кислотності, засоленості, солонцюватості, переущільнення, забруднення частина земельних ресурсів перебуває у передкризовому, а подекуди у кризовому стані з тенденцією до погіршення.

Рис. 2.4. – Недоотримання державою коштів від ґрунтової деградації [5]

Ключовим прогнозним показником розв'язання зазначеної проблеми є зниження рівня розораності території країни до 44 відсотків шляхом вилучення деградованих, малопродуктивних та техногенно забруднених земель, площа яких, за експертними оцінками, перевищує 6,5 млн. гектарів, з інтенсивного обробітку.

Проте, за даними Державної Статистики, площа орних земель з 2015 по 2021 рік зросла на 216 тис. і на даний час становить 32,8 млн. гектарів. Водночас розрахунки науковців свідчать, що в Україні для забезпечення науково обґрунтованих норм споживання продуктів необхідно мати в обробітку 17,7 млн. гектарів, а з урахуванням експортних пропозицій у продовольстві – 22,6 млн. гектарів.

Трансформація деградованих земель шляхом залуження, заліснення або ренатуралізації дасть змогу:

- збільшити площі земель під об'єктами природно-заповідного фонду, які, за даними Державної Статистики, з 2015 по 2021 рік зросли лише на 0,17 відсотка і на даний час становлять 6,77 відсотка площі території країни;
- розширити площі лісовкритих територій, які, за даними Державної Статистики, з 2015 по 2021 рік зросли лише на 0,09 відсотка і на даний час становлять 17,71 відсотка площі території країни.

Щодо Вінницького регіону, то до основних земельних угідь, від стану яких в значній мірі залежить економічна ситуація в області, відносяться землі сільськогосподарського і лісогосподарського призначення та природнозаповідного фонду. Більша частина території – 2064,0 тис. га (77,9 % від загальної площі території області) зайнята сільськогосподарськими землями, із них: сільськогосподарських угідь 2015,2 тис. га (76,0 % від загальної площі), в тому числі ріллі 1725,5 тис. га (65,13 % від загальної площі території), перелогів 1,0 тис. га (0,04 %), багаторічних насаджень 51,4 тис. га (1,94 %), сіножатей і пасовищ 263,3 тис. га (8,92 %), рис. 2.5.

Ліси та інші лісовкриті площі складають 380,3 тис. га (14,36 % від загальної площі), забудовані землі 107,7 (4,07 %), заболочені землі 29,1 (1,10 %), відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом 25,0 тис. га (0,94 %), внутрішні води 49,4 тис. га (1,86 % від загальної площі) та інші землі (господарські двори та дороги, піски, яри, кам'яністі місця тощо) 49,4 тис. га (1,86 %). Територія суші (без заболочених земель та внутрішніх вод) становить 2605,7 тис. га, або 98,3 % від загальної площі.

Вінницька область займає лише 4,5 % території країни, але завдяки вигідному розташуванню у лісостеповій зоні, достатній кількості опадів навіть у посушливі сезони 2019/20 року, високій розораності, переважанню чорноземів (сірих,

коричневих, опідзолених) є наймовірно привабливим регіоном для фермерів та великого агробізнесу [6].

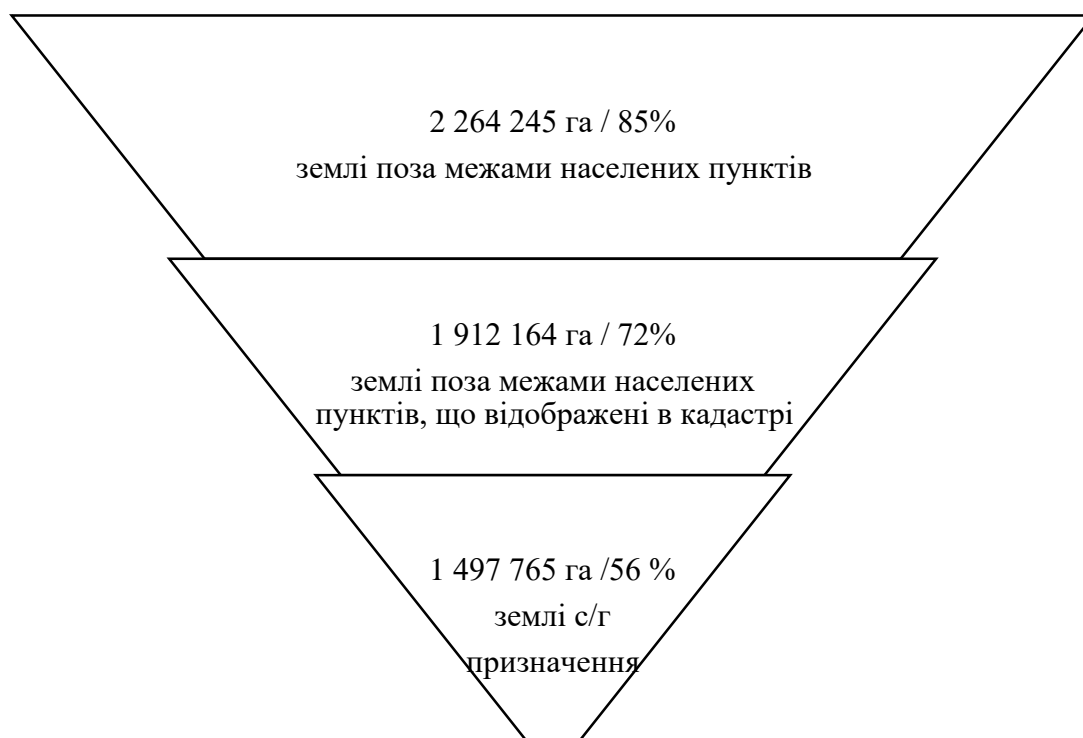

Рис. 2.5. – Земельна статистика Вінницької області станом на жовтень 2021

Показник розораності вінницьких земель є одним із найвищих в Україні та складає близько 70%. Частка земель сільськогосподарського призначення становить майже 1,5 млн га, які в свою чергу розподілені на 680 096 ділянок із середньою площею 2,2 га, що не може не радувати власників паїв. На другому місці за площею йдуть землі лісогосподарського призначення, що займають 249 261 га, або 13,04% земель поза межами населених пунктів, на третьому – землі запасу, резервного фонду та загального користування – 120 595 га. На інші категорії сумарно припадає 2,3%. Для 469 га (0,02%) в реєстрі ДЗК та ДРПІ немає чітко визначеної категорії призначення, табл. 2.3.

Окрім аналітики структури земельних фондів Вінницького регіону, цікавою є інформація щодо кількості земельних угод. Міністерство аграрної політики та продовольства України повідомляє, що станом на вересень 2021 року шляхом купівлі-продажу власників змінили 2 480 га вінницьких чорноземів. Така активність на ринку землі дозволила регіону увійти до десятки областей, де найчастіше відбуваються угоди купівлі-продажу земельних ділянок. Загалом із початку роботи ринку у Вінницькій області зареєстрували 1 180 угод.

Таблиця 2.3. – Категорії земель Вінницької області (категорія земель – поза населеними пунктами) [41]

Категорія	Площа	К-сть ділянок	Середня площа 1-ї ділянки
Землі с/г призначення	1 497 766 га / 78,33%	680 096	2,2 га
Землі л/г призначення	249 251 га / 3,04 %	3 921	63,57 га
Землі резервного фонду та загального користування	120 595 га / 6,31 %	19 075	6,32 га
Землі транспорту, та промислових підприємств	23 738 га / 1,24 %	6 732	3,53 га
Землі водного фонду	17 677 га / 0,92 %	1 666	10,61 га
Землі житлової та громадської забудови	1 541 га / 0,08 %	4 916	0,31 га
Землі рекреаційного та історично культурного призначення	1 117 га / 0,06 %	69	16,19 га
Не визначена категорія	469 га / 0,02 %	87	5,39 га

Найбільше земель із угідь сільськогосподарського призначення припадає на землі товарного сільськогосподарського в-тва – 1,2 млн га (82,49%). Під ведення особистого селянського господарства вінничанам відведено 145 724 га (9,73%). Для ведення фермерського господарства в регіоні офіційно виділено 63 351 га (4,23%), підсобного сільського господарства – 2 433 га (0,16%). Середній розмір поля в області становить 17,68 га.

Загальна вартість земель у Вінницькій області становить 36,2 млрд грн. В середньому 1 га с/г земель в області має значення на рівні 27 910 грн. Ціна землі безпосередньо залежить від ландшафту (височинні чи низинні), типу ґрунтів. Найвищі значення для 1 га зафіксовано у тих громадах, де розташовані чорноземи й опідзолені ґрунти (зона південного сходу і Придністров'я).

Найнижча по області менше 17 тис. грн за 1 га.

Більш ніж 1,2 млн га с/г земель перебуває в приватній власності фізичних та юридичних осіб (84,31%), 151 тис. га належать державі та громадам. В області є фізичні особи, що володіють більш ніж 100 га с/г земель. Таких землевласників

більше 50 осіб, а п'ятеро з них є власниками понад 500 га кожен. Більш ніж 57 тис. га с/г земель області не мають офіційно вказаного типу власності, тому їхній статус не визначено, рис. 2.6.

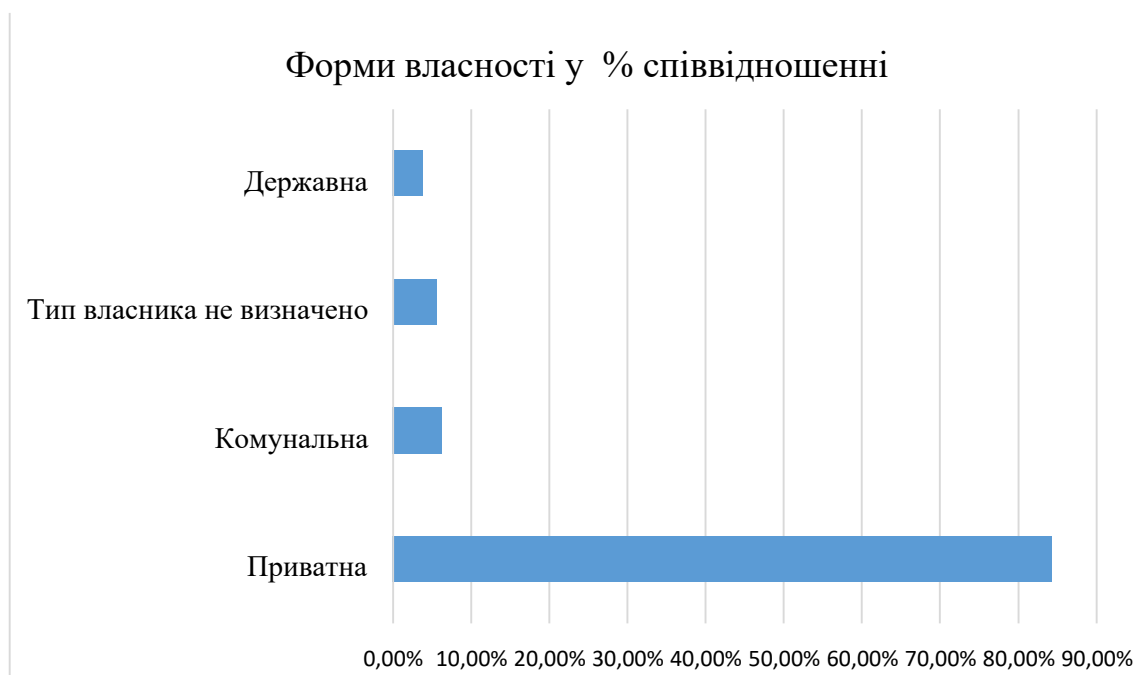

Рис. 2.6. – Форми власності земель сільськогосподарського призначення

Більша частина сільськогосподарських угідь, а саме 72,8% передано в оренду. Всього в області працює 6294 офіційно зареєстрованих землекористувачів. 10 найбільших із них обробляють 27% всієї площі с/г земель області. Найбільшим землекористувачем Вінницької області є група компаній «Рошен Юроп Бі. Ві.», господарства якої орендують в 93 405 га земель сільсько-господарського призначення, рис. 2.6.

В цілому у Вінницькій області спостерігається помірна концентрація земель, коли більш ніж 56% с/г земель, що передані в користування, обробляють 6259 невеликих агро-виробників із земельним банком до 3000 га.

Для 266 тис. га дані про землекористування відсутні. До цієї категорії належать як земельні ділянки, що обробляються безпосередньо власниками, так і тіньова оренда, коли землі використовуються без офіційно укладених та зареєстрованих договорів користування.

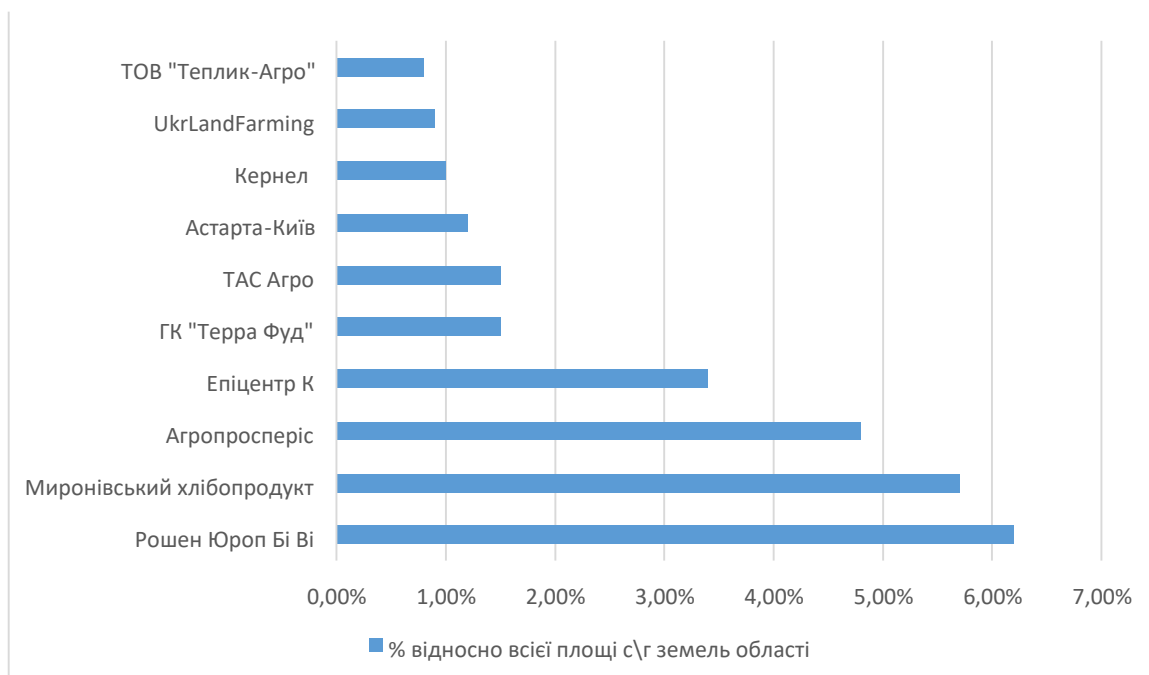

Рис. 2.6. – Найбільші користувачі с.-г. земель Вінницької області

В рамках дослідження експертами «Vkursi Zemli» було пораховано і суму можливих втрат і недонадходжень до місцевих бюджетів від ризикових земель. Так, внаслідок неефективного використання земель державної та комунальної власності, громади області щороку недоотримують 450 млн грн. Сюди входять понад 134 тис. га, які не передані в оренду, та 40 тис. га земель, що використовуються необґрунтовано, тобто неофіційно. Найбільше таких земель у Погребищенській громаді – на понад 2 тис. га.

Сумарний розмір можливих щорічних недонадходжень внаслідок тіньової оренди складає 50 млн грн. Найбільш гостро ця проблема стоїть для Томашпільської, Джулинської, Тульчинської та Бершацької громад – в кожній є понад 6 тис. га земель із ризиком тіньової оренди.

Самовільне зайняття – це обробіток земель, на яких не сформовані земельні ділянки, тобто вони обробляються без належно зареєстрованих на це прав. Таких земель найбільше у Тульчинській та Погребищенській громадах і майже 80 тис. га на Вінниччині в цілому. Сума можливих втрат та недонадходжень складає 345 млн грн щороку.

Ситуація з нецільовим використанням земель, тобто землекористування з порушенням цільового призначення земельних ділянок, є прийнятною, адже лише для 3 270 га земель було виявлено такі ризики. Проте на Вінниччині значно більше

земель, що потребують інвентаризації – 83 тис. га. Це земельні ділянки, відсутні на кадастровій карті, або такі, що не мають відомостей про власника, що не дозволяє нараховувати земельний податок з таких ділянок.

Через це громади області щороку втрачають близько 23 млн грн.

Враховуючи все вищесказане, можна запропонувати наступне:

- встановити порядок передачі земель державної власності за межами населених пунктів у комунальну власність об'єднаних територіальних громад;
- передати сільським, селищним, міським радам повноваження з розпорядження землями державної власності за межами населених пунктів у якості делегованих повноважень;
- надати повноваження із здійснення державного контролю за використанням та охороною земель: центральному органу, який реалізує державну політику у сфері земельних відносин, виконавчим органам сільських, селищних, міських рад (у частині контролю за виконанням вимог щодо використання земельних ділянок за цільовим призначенням);
- дотримання строків своєчасного повернення тимчасово зайнятих земельних ділянок та обов'язкового виконання заходів щодо приведення їх у стан, придатний для використання за призначенням;
- вжиття відповідно до Закону заходів щодо повернення самовільно зайнятих земельних ділянок їх власникам або користувачам [34].

РОЗДІЛ 3. ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

3.1. Інвестиційного потенціалу земельних ресурсів Вінницької області

Єдиного підходу до визначення «земельні інвестиції» в науковій літературі сьогодні не існує. З одного боку, інвестиції у землі сільськогосподарських підприємств – це соціально-економічна категорія, що виражає відносини між юридичними, фізичними особами та державою в процесі вкладення активів у розширення площ землеволодіння підприємств та поліпшення родючості вже наявних угідь суб'єктів з метою одержання через певний час прибутків сільськогосподарськими підприємствами за рахунок мобілізації ними капіталу, удосконалення структури та підвищення економічної ефективності використання землі за умови наукового обґрунтування раціонального та ефективного використання земель [3].

З іншого: земельні інвестиції виступають як процес перетворення всіх видів майнових та інтелектуальних цінностей в раціонально організоване землекористування і охорону земельних ресурсів з метою отримання доходу та/або збереження соціальної значущості землі [2].

Основним все ж залишається те, що земля – це особливий продукт природи, а не штучно створений людиною об'єкт. Землю не можна перемістити в просторі, її кількість обмежена, а якість залежить від режиму використання. Це специфічний фактор виробництва, що одночасно виступає як предметом так і засобом праці. Тому вкладання коштів в землю, дає інвестору право вибору, проявляє багатогранність, адже земельні інвестиції можуть мати як короткостроковий (оренда) так і довгостроковий (переважно право власності) характер, виступати внутрішніми або зовнішніми джерелами фінансування, мати характер нетто-інвестицій (основа для старту підприємницької діяльності) чи реінвестицій (залучення коштів задля підвищення родючості ґрунтів) та інше.

Інвестиційний процес у землекористування в Україні нині переживає занепад. Причинами цього є: складна геополітична ситуація в країні, і як наслідок відплив зовнішніх інвестицій, недосконалість земельного законодавства, відсутність ринку землі сільськогосподарського призначення.

Основні напрямки залучення інвестицій в землю здійснюються за рахунок оренди земельних ділянок. Близько 90 % сільськогосподарських угідь є об'єктом орендних відносин [3]. Порівнюючи ситуацію за кордоном, в США частка орендованої землі сягає 70 % [4]. Однак прозорість орендних відносин теж залишається під відкритим питанням, тому аби удосконалити систему орендних відносин, які є одними з об'єктів інвестування у землекористування слід:

- сприяти формуванню здорового середовища конкурентоспроможності серед потенційних орендарів землі;
- запровадити систему іпотечного кредитування з можливістю використання земель сільськогосподарського використання в якості застави;
- ввести екологічний моніторинг з метою дотримання орендарями раціонального використання та охорони земельних ресурсів.

Вінниччина – яскравий приклад для потенційних інвестицій аграрної області. Серед інших регіонів України територія вирізняється сприятливим політико – географічним, транспортним положенням та кліматичними умовами. Як наслідок, на Вінниччині сформувалися потужні земельні ресурси: площа сільськогосподарських угідь складає 2 млн. га, із них рілля – 1,7 млн. га; чорноземи займають 21% орних земель. Тому, задля сприяння розвитку регіону, припливу капіталу, доцільним є вкладання коштів в земельні ресурси, що виступають перевагою даної території та вирізняють її серед інших.

За допомогою програмного продукту Adobe Illustrator, було створено карту потенціалу земельних ресурсів Вінницької області, рис. 3.1. Робочий процес включав:

- збір вихідних матеріалів в необхідній кількості та якості;
- складання проекту;
- розроблення редакційних вказівок;
- побудову зображення;
- візуалізація зображення, редакційний перегляд;
- зберігання інформації;
- обов'язкове отримання графічних копій.

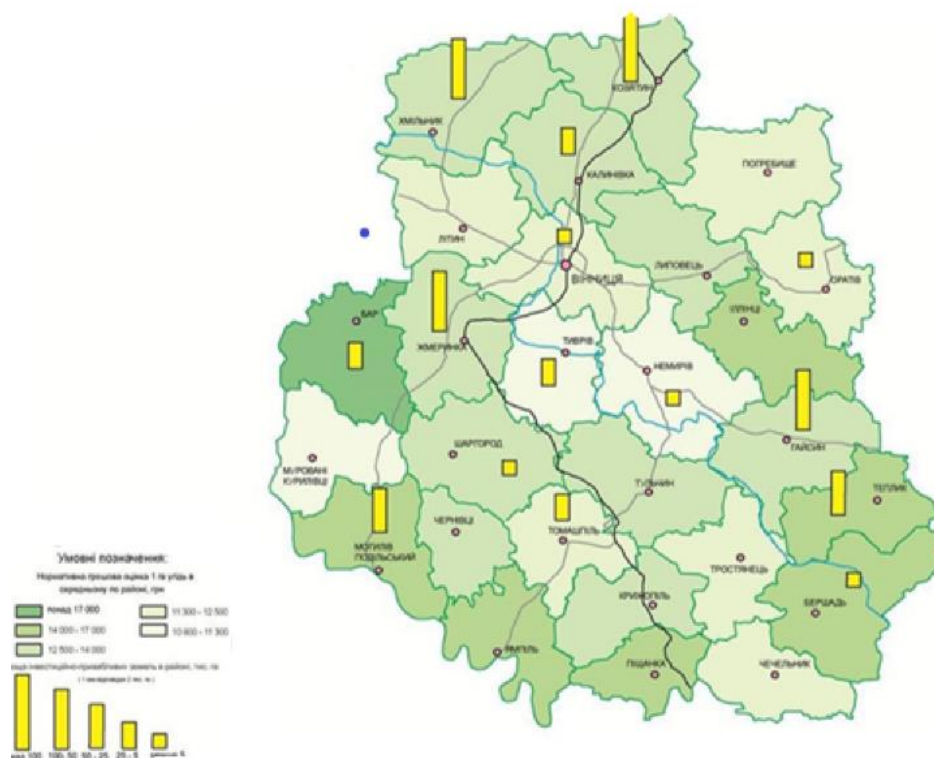

Рисунок 3.1. – Карта земельного потенціалу Вінницької області

На карті показано потенційні варіанти вільних земель для інвестування Вінниччини. Інтенсивністю зафарбування кольору (картограма) передаються відомості про нормативну грошову оцінку 1 тис. га угідь в середньому по районі (грн.), яка є основою для ефективного використання земельних ресурсів (плати за оренду земельних ділянок, розміру земельного податку тощо). Розмірна структура (5 ступенів: менше 5, 5 – 25, 25 – 50, 50-100, більше 100) показана висотою лінійної діаграми, що характеризує величину площі вільних земель для можливого інвестування (в 1 мм карти відображено 2 тис. га).

Таким чином, за даною картою, використовуючи картографічний метод дослідження, можна дійти висновку, що використання потенціалу земельних площ регіону дасть змогу:

- отримати колосальний прибуток від продажу, вирощеної на землях сільськогосподарської продукції;
- створити нові робочі місця;
- сприяти залучення коштів до місцевих бюджетів за рахунок сплати землекористувачами земельного податку тощо.

Реалізація вищеперерахованих ідей в цілому сприятиме ефективному розвитку сільського господарства та покращить рівень життя сільського населення регіону.

Інвестиційна діяльність щодо розвитку землекористування сільськогосподарських підприємств – це сукупність дій щодо здійснення інвестицій, забезпечення мобілізації капіталу, удосконалення структури та підвищення економічної ефективності використання землі. На сьогодні провідним завданням держави повинна стати нова стратегія розвитку країни, що зорієнтована на аграрний сектор економіки, де інвестицій в землю відбувається не тільки з метою отримання прибутку, а й задля підвищення її родючості та сталого землекористування. Окремо варто зазначити, що поліпшення інвестиційного клімату в країні сприятиме пошуків залученню інвестицій з-за кордону в аграрну сферу, а це в свою чергу сформує додаткові можливості для розвитку агропромислового комплексу України.

3.2. Залежність цінності земельних ресурсів від природно-ресурсного потенціалу

Природно-ресурсний потенціал (ПРП) – важливий фактор розміщення продуктивних сил, який включає природні ресурси і природні умови. Відповідно до найбільш поширеного трактування під природними ресурсами розуміють тіла й сили природи, які за певного рівня розвитку продуктивних сил можуть бути використані для задоволення потреб людського суспільства.

Слід розрізняти фактично досягнуту і потенційну продуктивність природних ресурсів, а отже, реальний і перспективний ПРП. Потенційна продуктивність природних ресурсів характеризує максимально можливу ефективність використання їх із точки зору народного господарства в цілому, яка теоретично може бути досягнута вже на сучасному етапі розвитку продуктивних сил держави при забезпеченні оптимальної відповідності фактичної структури природокористування з історично сформованою специфікою місцевих природно-економічних, соціальних та деяких інших умов.

Існування, соціальне благополуччя і здоров'я народу України нерозривно пов'язані із землею. Земельні ресурси, на використанні яких формується близько

95 % обсягу продовольчого фонду та 2/3 фонду товарів споживання по праву вважаються первинним фактором виробництва, фундаментом економіки України. Частка земельних ресурсів у складі продуктивних сил держави становить понад 40 %.

Вінниччина з позиції оцінки її земельно-ресурсного потенціалу є потужним та перспективним регіоном: за величиною питомої ваги земельних ресурсів у загальному її природно-ресурсному потенціалі Вінниччина займає перше місце серед інших областей за середнього рівня цього показника по Україні – 44,38 % [39].

Загалом для Вінницької області характерна така структура ґрунтового покриття: сірі лісові – 50,5 % та чорноземи – 42,1 %. Панівними ґрунтоутворюючими породами є леси та лесоподібні суглинки. В Лісостепу України поширені різні типи чорноземних ґрунтів. Крім цих ґрунтів, значні площі лучно-чорноземні та сірі лісові ґрунти. Ґрунти ІІ переважно чорноземні, в центральній частині - сірі і світло-сірі, на південному сході і в придністровських районах - чергування потужних чорноземів з оподзоленними ґрунтами. Тут склалися найкращі умови для вирощування зернових культур, особливо озимої пшениці, цукрових буряків, кукурудзи. Водні ресурси відіграють важливу роль в розвитку аграрно промислового комплексу. Основними джерелами забезпечення сучасних і перспективних потреб господарства України в прісній воді є водні ресурси поверхневого стоку (річки, озера і водойми) і підземного стоку.

Вінниччина з позиції оцінки її земельно-ресурсного потенціалу є потужним та перспективним з переважанням у ґрунтовому покритті сірих лісових та чорноземних ґрунтів середньосуглинкового механічного складу з щільністю на рівні 1,33 г/см³ та режимом агрохімічних показників: вміст гумусу 2,71 %, слабокисла реакція ґрунтового розчину рН 5,5. Вінниччина володіє потужним земельно-ресурсним (ґрунворесурсним) потенціалом, що забезпечує регіону досить стабільний рівень виробництва рослинницької та тваринницької продукції. Проте, у системі подальшого оптимізованого режиму його використання потрібне запровадження поступових, але системних змін.

У сучасних умовах глобалізації світової економіки важливим є вдосконалення процесу залучення інвестицій у господарську діяльність, оскільки це є гарантом стабільного та ефективного розвитку економіки країни. Збільшення

інвестиційних ресурсів та ефективно їх використання були й залишаються необхідними передумовами розвитку як держави у цілому, так і окремих регіонів. Важливою передумовою активізації інвестиційної діяльності та надходження інвестицій є оцінка інвестором інвестиційної привабливості держави чи регіону. Вінницька область володіє значним потенціалом, зокрема природними ресурсами, трудовими, виробничими і культурними ресурсами, що дає змогу розглядати регіон як об'єкт для залучення як вітчизняних, так і зарубіжних інвестицій.

Повномасштабна війна стала новим фактором впливу на рівень ділової активності та інвестиційного середовища в Україні. Так, інтегральний показник Індексу інвестиційної привабливості України у першій половині 2022 року впав на пів пункту та склав 2,17 балів з 5-ти можливих. Це значення – найнижче з 2013 року.

Такими є результати нової хвилі експертного дослідження, проведеного Європейською Бізнес Асоціацією. Нагадаємо, пів року тому показник індексу складав 2,73 балів. Для порівняння, під час активної фази пандемії Covid-19 Індекс знижувався до 2,4 балів, а за часів Євромайдану – до 1,8 балів, що досі є найнижчим значенням за увесь час проведення дослідження. Варто зазначити, що одразу після Революції гідності Індекс показав відчутний стрибок та подальше зростання, тож маємо надію на аналогічну динаміку по завершенню війни [4].

Інвестиційний розвиток регіону являє собою сукупність об'єктивних економічних, соціальних та природно-географічних його властивостей, що мають важливе значення для залучення інвестицій.

Загальна площа інвестиційно привабливих земель у Вінницькій області становить 38 тис. гектарів, а передача їх в оренду через земельні торги дасть 250 млн. додаткових надходжень до місцевих бюджетів. Найбільш прозорим та ефективним з економічної точки зору механізмом передачі земельної ділянки в користування – є земельні торги у формі аукціону. Саме цей вид земельних торгів унеможливить корупційні ризики та забезпечить найвищу орендну плату.

Стартова ціна продажу 4 ділянок площею 57,8 гектарів в Погребищенській ТГ становила 9 211 грн, та в результаті торгів вона збільшилася до 445 819 грн, практично в 48 раз. А ціна продажу 3-х невитребуваних паїв площею 11,4 гектарів Томашпільської територіальної громади складає 197 104 грн при початковій - 12

769 грн. Отож, земельні торги збільшили кінцеву вартість земель у 15 разів, що доводить їх ефективність.

Аналіз інвестиційно привабливих земель відбувався шляхом нанесення на карту ґрунтів та рельєфу всіх проінвентаризованих земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної власності, які передали в комунальну власність громадам, та відбору з них придатних для сільськогосподарського обробітку/виробництва.

Разом з тим, Вінниччина має один із найпотужніших у державі агропромисловий комплекс, основу якого складають 841 сільськогосподарське підприємство, 1893 фермерських господарств, 274,4 тис. особистих селянських господарств. В області функціонують 4 науково-дослідні станції, Інститут кормів та сільського господарства Поділля УААН, Вінницький національний аграрний університет.

Кількість зайнятого населення в сільському господарстві становить 215,0 тис. осіб. Чисельність штатних працівників в сільському господарстві у 2018 році становить 29,1 тис. осіб., у 2019 році – 30,3 тис. осіб.

В області використовується 2012,0 тис. га земель сільськогосподарського призначення, з них 1730,5 тис. га ріллі, 48,0 тис. га багаторічних насаджень, 48,8 тис. га сіножатей, 183,9 тис. га пасовищ. За розмірами сільськогосподарських угідь область займає серед регіонів України 9 місце.

Аграрний сектор області за 2019 рік займає перше місце в сільському господарстві України за обсягами виробництва валової продукції сільського господарства та на 1 особу, по виробництву м'яса та молока, по чисельності поголів'я корів та птиці. Область лідирує за обсягами виробництва зернових культур, цукрових буряків та картоплі.

Питома вага регіону у загальнодержавному виробництві сільськогосподарської продукції за 2019 рік склала 8,5%. В порівнянні з 2014 роком питома вага області зросла на 0,6 в.п., табл. 3.1

Табл.3.1. – Питома вага Вінницької області в економіці України [39]

	2014р.	2015р.	2016р.	2017р.	2018р.	2019р.
Питома вага області в загальному обсязі виробництва валової продукції сільського господарства по Україні, %	7,9	7,6	8,4	8,2	8,4	8,5

За обсягами виробництва валової продукції сільського господарства в 2018 році 2-е місце по Україні займає Київська область (6,7%), 3-є місце – Полтавська область (6,6%).

За період 2014-2018 роки частка Вінницької області у загальному обсязі капітальних інвестицій в Україні збільшилася з 2,6% (2014 рік) до 3,1% – (2018 рік), тобто на 0,5 в.п. За індексом капітальних інвестицій у 2018 році – 137,8%, - Вінниччина займає 2 місце серед регіонів України, рис. 3.1.

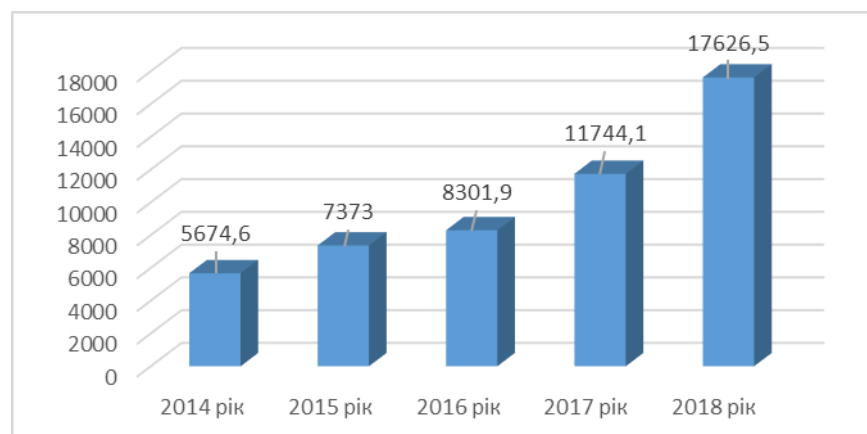

Рис. 3.1. – Динаміка обсягів капітальних інвестицій по Вінницькій області, млн грн

Обсяги капітальних інвестицій у 2018 році зросли у понад 3 рази порівняно з 2014 роком, а збільшення до 2017 року становило 5 885,5 млн грн.

Динаміка капітальних інвестицій за 2014-2018 роки свідчить про позитивну тенденцію щодо зростання обсягів капітальних інвестицій в цілому рис.3.2 та у розрахунку на 1 особу, рис. 3.3.

За обсягами капітальних інвестицій (крім інвестицій з державного бюджету) у розрахунку на 1 особу населення за 2018 рік Вінниччина займає 5 місце серед регіонів України.

Табл.3.2. – Капітальні інвестиції за регіонами України, млн грн [37]

	2014 р	2015 р	2016 р	2017 р	2018 р
Вінницька	5675	7373	8302	11744	17627
Житомирська	2905	4044	5574	7722	8742
Кіровоградська	3224	4057	6355	7321	7182
Хмельницька	4078	6809	9123	10500	11275
Черкаська	3262	4486	6499	8144	11110

Щодо порівняння динаміки капітальних інвестицій із сусідніми регіонами, які схожі за природними та трудовими ресурсами, мало відрізняються за

кліматичними умовами, починаючи із 2014 року Вінницька область вирізняється значним зростанням зазначеного показника.

За обсягами капітальних інвестицій Вінниччина у 2018 році посіла 9 місце, Хмельницька – 11 місце, Черкаська – 12 місце, Житомирська – 17 місце, Кіровоградська – 23 місце серед регіонів України.

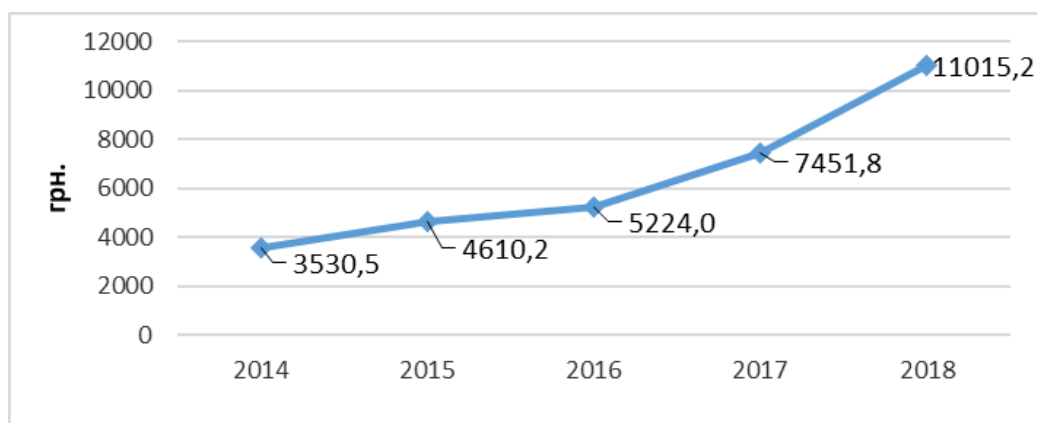

Рис. 3.3. – Динаміка обсягів капітальних інвестицій у розрахунку на 1 особу, грн

Концентрація капітальних інвестицій спостерігається в першу чергу в галузі сільського господарства (понад 27%). Ще близько 40% обсягу інвестицій вкладено в переробну промисловість, табл. 3.3. Незважаючи на складну економічну ситуацію пов'язану з пандемією та повномасштабним військовим вторгненням індустріальні парки Вінниччини залишаються точкою зростання економіки громади та залучають все нових і нових учасників [37].

Табл.3.3. – Капітальні інвестиції у розрізі видів економічної діяльності, млн грн

	2014 р	2015 р	2016 р	2017 р	2018 р
Сільське, лісове та рибне господарство	1546	2195	3371	4628	9368
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	70	14	34	69	122
Переробна промисловість	2026	1971	1525	1918	2071

Однак активний сільськогосподарський обробіток земельних ресурсів призвів збільшення площ кислих ґрунтів, що впливає на родючість – площа кислих земель, які знаходяться в користуванні сільськогосподарських підприємств складає 620,3 тис. га, що становить понад 50% орних земель, в тому числі 221,2 тис. га (20%) сильно- та середньокислі ґрунти, роботи із зниження кислотності ґрунтів проводяться в незначних обсягах – вирішення цієї проблеми потребує серйозної державної підтримки.

Сільське господарство потребує прискорення урегулювання нормативно-правової бази щодо розвитку органічного виробництва та створення механізму фінансової підтримки на початковому етапі цієї діяльності; отримання кредитних ресурсів під високі відсоткові ставки, істотні зміни в оподаткуванні сільськогосподарських підприємств зумовлює зниження обсягів фінансових ресурсів, необхідних галузі для подальшого розвитку.

Недостатня підтримка з боку держави малих фермерських господарств, сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів та інших організаційних форм малого та середнього підприємництва на селі – адже це є перспективою в розвитку сільських територій та збільшення зайнятості сільського населення.

3.3. Удосконалення інвестиційного потенціалу земельних ресурсів у Вінницькій області

На даний час, розвиток суспільства та пріоритети руху, які визначило керівництво нашої держави, вимагають стрімких та рішучих кроків щодо зростання рівня економіки країни в цілому та кожного із регіонів, а також залучення нових ресурсів та досвіду. Найбільше цьому сприяють іноземні інвестиції. Проте, існують ряд факторів, котрі стримують стабільний потік нових інвесторів.

Інвестиції – це пріоритет українського Уряду та нашої держави загалом. Завдяки підтримці Верховної Ради України та Президента України вдалося розблокували велику приватизацію.

На сьогодні Вінницька область є однією із найбільш перспективних, оскільки вона є розвиненим аграрно-промисловим, науково-виробничим та культурно-освітнім центром України. Вигідне географічне розташування забезпечує формування торговельних відносин як з Європейським Союзом, так із країнами Азії.

Так, відстань до кордону з ЄС становить лише 320 кілометрів, а до Одеського порту – 435. За коефіцієнтом транзитивності область займає перше місце в Україні. Крім цього, через Вінниччину проходять дві автомобільні магістралі міжнародного значення, які є частинами європейських транспортних коридорів – E50 та E583».

Враховуючи світові тенденції щодо переміщення міжнародними компаніями своїх виробничих потужностей з країн Азії до інших регіонів світу, це створює сприятливі умови для індустріальної релокації саме до Вінницької області.

Родючі ґрунти, привабливі ціни на оренду землі, поступове відкриття ринку землі та формування земельного банку, конкурентна заробітна плата та кваліфікований працелюбний людський ресурс, зручна логістика, стаке економічне зростання агросектору – все це дозволяє Вінниччині зберігати протягом останніх років лідируючі позиції в сільському господарстві серед регіонів України.

Оцінка інвестиційної привабливості та Вінницького регіону є важливим аспектом для прийняття будь-якого інвестиційного рішення, наслідки якого залежать від правильності як інвестора, так і економіки регіону та країни в цілому, рис. 3.1.

Таблиця 3.4. – Аналіз інвестиційної привабливості Вінницької області [37]

Сильні сторони	Можливості
<ul style="list-style-type: none"> *наявність територій для розширення виробництва *вдале географічне розташування *розвинута транспортна інфраструктура *висококваліфіковані працівники *доступ до європейського ринку *низька вартість робочої сили відносно світового ринку * щорічне зростання надходження інвестицій *наявні великі запаси корисних копалин 	<ul style="list-style-type: none"> *розвиток наукового потенціалу *введення податкових пільг для нових інвесторів *ефективне використання природних ресурсів *спрощення процедур для оформлення інвестиції *створення загальної бази регіону з об'єктами – які потребують інвестиційних вкладень
Слабкі сторони	Загрози
<ul style="list-style-type: none"> *недосконалість правової бази *низька доступність кредитування (високі % ставки) *відсутність центрального органу в регіоні за контролем інвестицій *відсутність прозорої співпраці - бізнесу, громад і влади. *відсутність популяризації інвестицій у промисловість регіону 	<ul style="list-style-type: none"> *різка зміна валютного курсу та інфляції *ненормована політична ситуація *постійні зміни податкової політики

Протягом останніх трьох років в аграрному секторі Вінниччини було реалізовано 148 інвестиційних проєктів загальною вартістю майже 249 мільйонів доларів. Впродовж 2019-2020 років на території Вінниччини приватними інвесторами реалізовано 51 інвестиційний проєкт вартістю понад 116 мільйонів доларів США [30].

Існує ряд чинників, які допомагають покращувати інвестиційну привабливість регіону, та визначаються за рахунок: вигідного географічного розташування регіону; наявності природних ресурсів; дешевою і кваліфікованою робочою силою; розвинутою інфраструктурою і ринком збуту.

Ефективність інвестиційної політики держави є визначальним фактором у формуванні впевненості інвесторів та позитивних інвестиційних очікувань щодо здатності вкладеного капіталу приносити стабільний дохід за мінімальних ризиків, які безпосередньо не пов'язані з ефективністю їх діяльності.

Поліпшення інвестиційного клімату та збалансована інвестиційна привабливість регіонів сприятиме розвитку економіки України, вирішенню нагальних соціальних, екологічних, інфраструктурних та інших проблеми, результатом яких має стати покращення якості життя громадян, що зрештою створить імідж фінансово незалежної, економічно самодостатньої та інноваційної держави, адаптованої до сучасних геополітичних викликів та запитів європейського та світового ринків, рис. 3.4. [32].

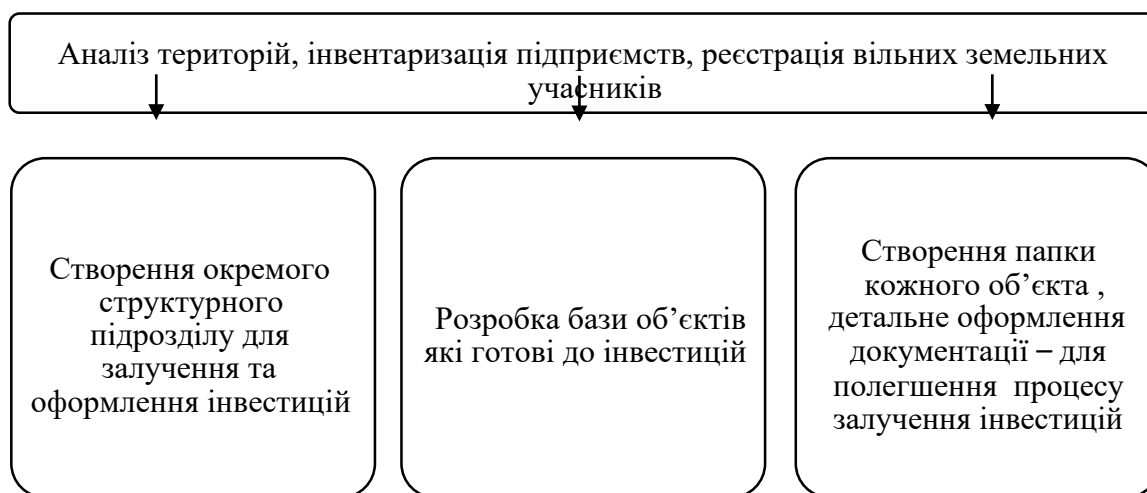

Рис. 3.4. – Шляхи покращення інвестиційної привабливості Вінниччини [9]

Запропоновані шляхи покращення інвестиційної привабливості допоможуть полегшити процес залучення інвестицій до Вінницького регіону. При пошуку об'єкта для фінансового вкладення, інвестору потрібно володіти мінімальним набором інформації – територіальне розташування об'єкту та інфраструктура регіону, фінансовий аналіз стану об'єкту, реальна потреба інвестицій, термін окупності та юридичне регулювання.

Створення окремого структурного підрозділу, що включатиме у себе перелік усіх наявних об'єктів які потребують вкладень – підвищує довіру інвестора та шанс

отримати фінансування. Оскільки не потрібно буде шукати напрому, власника підприємства чи земельної ділянки для отримання детальної інформації по об'єкту. Ще одна важлива функція такого підрозділу – це правова захищеність та юридичне регулювання усього процесу інвестування.

Так як, у більшості випадків інвестор є іноземного походження, питання юридичного регулювання та захищеності буде одним з найважливіших. Такий підрозділ дасть змогу зібрати в одному місці усю інформацію по об'єктах, яка використовуватиметься в інтересах регіону, області, міста та окремих інвесторів. Основним завданням такого органу, буде залучення та ведення інвестицій. Від етапу надання інформації зацікавленим суб'єктам до етапу заключення угоди.

Створення підрозділу такого типу дозволить паралельно виступати як регулюючий орган конкретного регіону, що з іншою стороною знизить рівень фінансових спекуляцій при інвестуванні.

У сучасних умовах в аграрному секторі повинна бути розроблена нова інвестиційна політика, спрямована на підвищення конкурентоспроможності с/г підприємств. Запропоновані механізми реалізації інвестиційних проєктів в аграрній галузі повинні вирівнювати умови в сільському господарстві порівняно з іншими галузями для інвесторів і мотивувати сільськогосподарських товаровиробників до оптимізації витрат і використання високопродуктивних технологій і ресурсів при реалізації інвестиційного проєкту.

На сьогодні в Україні вже сформувався комплекс законодавства щодо кредитування сільського господарства в контексті реформування та переходу від дотаційної до ринкової системи фінансування аграрного сектору України. Зокрема, законодавство визначило такі форми кредитування, як бюджетне та приватне, що здійснюється із застосуванням таких інструментів: компенсація відсотків за коротко- і довгостроковими кредитами фінансових установ, взаємне кредитування (кредитні спілки), заставні операції зі складськими свідоцтвами та аграрними розписками, іпотечне кредитування.

За одержаними результатами на сьогодні головними проблемами, пов'язаними з кредитуванням сільськогосподарських виробників, досі залишаються: низька кредитоспроможність сільськогосподарських підприємств, зокрема малих;

слабкість банківської системи України; нерозвиненість небанківських інститутів кредитування, зокрема, кредитних спілок.

Для захисту ринкових праві свобод інвестора та залучення нового капіталу буде доцільно:

- розробити план дій для покращення інвестиційного клімату України у напрямку соціально-економічного розвитку аграрної галузі, залучивши до його створення як експертів так і представників влади та бізнесу конкретної галузі;
- розробити регіональні плани для покращення інвестиційної привабливості, у випадку якщо деякі регіони мають низьку привабливість для інвесторів;
- укладання прозорих угод між інвестором та владою та повисити відповідальність за вчинення корупційних дій щодо інвесторів. Для підвищення привабливості аграрних підприємств необхідно створити умови за яких інвестор зможе досягати максимального прибутку. Також необхідно забезпечити податкові канікули для тих інвесторів, котрі інвестують в розбудову аграрних підприємств, адже в перші роки діяльності такого підприємства прибуток буде незначним.

РОЗДІЛ 4. ОХОРОНА НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

4.1. Загальні відомості

Екологічна ситуація в області значною мірою залежить від впливу як природних так і техногенних чинників. Визначення екологічних проблем, що потребують першочергового реагування є завданням з обґрунтування прийняття управлінських рішень в сфері екологічної безпеки. Екологічні проблеми за визначенням мають як галузевий так і територіальний аспект.

Критерієм екологічних загроз можуть бути такі індикатори як втрата людського життя та здоров'я, економічні збитки та втрати відновлювальних і не відновлювальних природних ресурсів регіону.

До параметрів які постійно вимірюються і характеризують техногенний вплив на навколишнє природне середовище належать обсяги викидів до атмосферного повітря із стаціонарних та пересувних джерел, обсяги скидів забруднених вод та вод без очищення і данні про утворення відходів.

В екологічному плані Вінниччина характеризується як порівняно благополучний регіон із значно меншим, ніж в промислових областях, рівнем забруднення навколишнього середовища, помірним рівнем гідродинамічної небезпеки та середнім рівнем геологічної. Якість води в річках останні роки залишається стабільною, без суттєвих змін і в цілому може вважатись задовільною.

Основними факторами, що обумовлюють екологічний стан на території Вінницької області є діяльність підприємств теплоенергетики, переробної промисловості, транспорту, проблеми складування та утилізації відходів, дія природних стихійних сил. В області продовжує функціонувати ряд потужних підприємств - забруднювачів довкілля та залишається ряд потенційно екологічно небезпечних об'єктів, які перестали існувати як юридичні особи, але продовжують створювати загрозу навколишньому середовищу області [5].

До параметрів які постійно вимірюються і характеризують техногенний вплив на навколишнє природне середовище належать обсяги викидів до атмосферного повітря із стаціонарних та пересувних джерел, обсяги скидів забруднених вод та вод без очищення і данні про утворення відходів.

4.2. Охорона та раціональне використання ґрунтів

Ґрунти – це основний ресурс виробництва в сільському господарстві. Вони забезпечують життєво необхідні екосистемні функції і є основним засобом виробництва продуктів харчування, кормів, палива, природного волокна і лікарських засобів, що мають важливе значення для забезпечення добробуту людини. Щороку через них фільтруються тисячі кубічних кілометрів води. Ґрунти є домом для черв'яків, личинок жуків, комах, деяких гризунів та інших. Відомо, що в жменьці землі знаходиться більше мікроорганізмів, ніж людей на землі.

Слід пам'ятати, що ґрунт – це природний ресурс, який нелегко піддається відновленню. Екологічно раціональне використання ґрунтів повинне стати пріоритетним завданням для кожного з нас.

Вінниччина має один із найвищих у державі рівнів сільськогосподарської освоєності та розораності території. Розораність земель становить 65%, сільськогосподарських угідь – 86%, розораність схилів перевищує 30 %, співвідношення ріллі до стабільних земельних угідь (сіножаті, пасовища, ліси, болота) – 2,7, отже, відповідно нормативів клас ерозійної небезпеки в області сильний і катастрофічний.

Серйозною проблемою є інтенсифікація землеробства. Критична розораність, збільшення техногенного навантаження на земельні ресурси та безконтрольне застосування добрив і пестицидів призводять до погіршення якості ґрунтів, зниження родючості та розвитку дефляційних процесів. Водною ерозією пошкоджено 851,1 тис. га, з них 743,8 тис. га сільськогосподарських угідь або 41,1% від загальної площі обслідуваних земель, в тому числі ріллі 598,3 тис. га, (80,4% від обслідуваних с. - г. угідь). Площа еродованих земель щорічно зростає. Вміст гумусу у чорноземних ґрунтах зменшився на третину, а в окремих районах майже вдвічі. З продуктами ерозії щорічно виноситься значна кількість азоту, фосфору, калію та інших елементів живлення. Ерозія ґрунтів є основним і найнебезпечнішим дестабілізуючим фактором екологічної ситуації в ландшафтах, призводить до забруднення та замулення струмків, річок, ставків, посилення евтрофікації водойм. Великої шкоди ґрунтам завдає багаторазовий механічний обробіток сільськогосподарських угідь, який сприяє розвитку та посилює процеси вітрової і водної ерозії [1].

4.3. Охорона і раціональне використання водних ресурсів

Сучасний стан поверхневих водойм області визначається сильним антропогенним навантаженням. Значна частина недостатньо очищених стоків щорічно потрапляє у водні об'єкти та завдає їм незворотної шкоди.

В багатьох населених пунктах в період танення снігів та інтенсивних опадів питна вода за фізико-хімічними показниками (загальна мінералізація, жорсткість, залізо, фтор тощо) не відповідає параметрам «Гігієнічних вимог до води питної, призначеної для споживання людиною» затверджених Міністерством охорони здоров'я України наказ № 400 від 12 травня 2010 року (ДСанПіН 2.2.4-171-10), на окремих об'єктах питного водопостачання не дотримується режим зон санітарної охорони. Ситуація з питним водопостачанням ускладнюється постійним бактеріальним забрудненням водних об'єктів.

Більшість малих річок маловодні. Уповільнення течії води у річках спричиняє суттєві екологічні зміни, зокрема розвиток синьо-зелених водоростів, що суттєво погіршує водопостачальні функції річок. Зарегульованість стоку поверхневих вод, підтоплення територій загострюють проблеми забруднення поверхневих вод.

В зв'язку із відсутністю фінансування не проводяться заходи щодо винесення в натуру прибережно-захисних смуг. Орієнтовна площа водоохоронних зон становить 424,7 тис. га. Наразі площа встановлених на місцевості ПЗС складає лише 3783 га. В окремих громадах ситуація ускладнюється передачею ПЗС під сільгоспугіддя в процесі проведення розпаювання земель.

Скид недостатньо очищених стічних та зливових (талих) вод у водні об'єкти, захаращення берегів та водного дзеркала річок сміттям та господарсько-побутовими відходами, розташування об'єктів господарської діяльності, житлової забудови, розорювання земельних ділянок у межах водоохоронних зон та прибережних захисних смуг негативно впливає на гідрохімічний стан водойм. Про це свідчать моніторингові дані, порівняльні характеристики гідрохімічного стану в створах вище та нижче скидів з очисних споруд.

Залишається актуальним високий ризик еколого-техногенних трансграничних надзвичайних ситуацій на річці Дністер із значними екологічними, ресурсними і іміджевими втратами для області та держави [7].

4.4. Охорона атмосфера повітря

Основними забруднювачами повітряного басейну залишаються підприємства з виробництва теплової і електричної енергії, транспорт, переробна промисловість та сільське господарство. Понад 50 % від загальної кількості шкідливих викидів в атмосферу надходять від транспортних засобів, до 35 % надходить у повітря від Ладизинської ТЕС та понад 3% становлять викиди магістральних газопроводів. Викиди усіх інших підприємств області становлять близько 12 %.

Дослідження стану атмосферного повітря в межах області здійснюється лише лабораторіями ДУ «Вінницький обласний лабораторний центр МОЗ України», що не забезпечує проведення повноцінного державного моніторингу (нагляду) за його станом. За даними центру, 6,9 % проб повітря, відібраних в міських та сільських поселеннях, не відповідали вимогам за вмістом забруднюючих речовин.

За останніми опублікованими статистичними даними, у 2022 році у повітря Вінницької області від стаціонарних джерел потрапило 78,2 тис.т. забруднюючих речовин. Порівняно з 2021 роком кількість викидів зменшилась на 21,5 тис.т.

У 2021-2022 роках, як і в попередні роки, основними речовинами, що забруднювали повітря залишалися сполуки вуглецю та сірки (близько 80 % від загального обсягу викидів).

Значна питома вага – 71,4 % викидів від стаціонарних джерел припадає на місто Ладизин. Високий відсоток припадає також на Тульчинську (4,1%), Тростянецьку (3,5%) громади та місто Вінницю (2,6%).

Основними забруднювачами повітря в області залишаються підприємства енергетичної промисловості, сільського господарства, переробної промисловості та транспортні підприємства.

Кількість викидів забруднюючих речовин від стаціонарних джерел у розрахунку на квадратний кілометр території протягом 2022 року складала 2,9 т. На душу населення в середньому по області припадає 52 кг викинутих у повітря забруднюючих речовин.

За даними ДУ «Вінницький обласний лабораторний центр МОЗ України» 6,9 % проб повітря, відібраних в міських та сільських поселеннях, не відповідали

вимогам за вмістом забруднюючих речовин за рахунок перевищення вмісту пилю, оксиду вуглецю, азоту діоксиду, фенолу та його похідних, формальдегіду.

Загалом, за звітний період стан атмосферного повітря змінився на краще за переважною більшістю показників, що відслідковувались. Виняток становить лише діоксид азоту, по якому відбулось зростання і середніх і максимальних концентрацій та сполуки важких металів за рахунок викидів щорічно зростаючої кількості автотранспорту.

4.5. Охорона тваринного і рослинного світу

Станом на 01.01.2013 року землі заповідного фонду області займають 54 тисячі 880 гектарів, що становить 2,07 % площі області. Під охороною держави знаходиться 424 території та об'єкти природно-заповідного фонду. Серед них один національний природний парк та чотири регіональних ландшафтні парки:

- Національний природний парк «Кармелюкове Поділля»;
- РЛП «Дністер»;
- РЛП «Немирівське Побужжя»;
- РЛП «Середнє Побужжя»;
- РЛП «Мурафа».

У межах Вінницької області виділено Південнобузький та Дністровський субмеридіональні екокоридори, три національних природних ядра, 38 регіональних центрів біорізноманіття, 19 регіональних екокоридорів.

Однак, у зв'язку із відсутністю фінансування наразі практично не розробляються проекти землеустрою щодо встановлення меж об'єктів природно-заповідного фонду та винесення їх в натурі.

Землі зайняті територіями та об'єктами природно-заповідного фонду не переведено до категорії земель природно-заповідного фонду, відомості про них не внесено до Державного земельного кадастру.

Серед основних проблем охорони та відтворення дикої фауни і флори слід відзначити випадки випалювання сухої рослинності, що призводить до пожеж у лісових масивах, браконьєрство, несанкціоновані рубки, проведення господарської діяльності в межах територій природно-заповідного фонду.

РОЗДІЛ 5. ОХОРОНА ПРАЦІ ТА ЗАХИСТ НАСЕЛЕННЯ У НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ

5.1. Аналіз існуючого стану охорони праці та цивільної оборони

Умови та безпека праці, їх стан та покращення – самостійна і важлива задача соціальної політики будь-якої сучасної промислово розвинутої держави, яку вирішує така невід’ємна складова безпеки життєдіяльності, як охорона праці.

Рівень безпеки будь-яких робіт у суспільному виробництві значною мірою залежить від рівня правового забезпечення цих питань, тобто від якості та повноти викладення відповідних вимог в законах та інших нормативно-правових актах.

Для вирішення існуючих проблем в сфері охорони праці необхідна ефективна взаємодія всіх органів державної влади та громадськості, а також реалізація як на державному, так і на місцевих рівнях відповідних програм, спрямованих на корінне покращення умов і охорони праці.

Реалізація цих програм дозволить розробити і впровадити науково обґрунтовану державну систему наглядової, навчально-методичної та контрольної діяльності у сфері охорони праці; адаптувати нормативно-правову базу з питань охорони праці до вимог директив Європейського Союзу; вирішити питання науково-методичного та інформаційного забезпечення з питань охорони праці на національному та регіональному рівнях та багато іншого, що дозволить здійснити комплексне вирішення задач охорони праці, забезпечити пріоритет життя і здоров’я працюючих по відношенню до результатів виробничої діяльності і створити безпечні та здорові умови праці на підприємствах і в організаціях усіх форм власності [8].

Охорона праці включає в себе правові, соціально-економічні, організаційно-технічні, санітарно-гігієнічні, лікувально-профілактичні, реабілітаційні та інші заходи. Крім того, охорона праці розглядається в юридичній літературі ще з кількох позицій: 1. Як основний принцип трудового права і трудових правовідносин 2. Як система законодавчих актів, а також попереджувальних і регламентують соціально-економічних, організаційних, технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів, технічних засобів і методів, спрямованих на забезпечення безпечних умов праці.

5.2. Проект заходів по покращенню умов і безпеки праці при виконанні топографо-геодезичних та землевпорядних робіт

До початку виконання польових топографо-геодезичних робіт у містах, населених пунктах, на територіях промислових об'єктів і ділянках спеціального призначення необхідно через місцеві органи комунального господарства і відповідні установи промислових об'єктів і ділянок спеціального призначення установити схеми розміщення і глибини залягання мереж інженерних комунікацій (кабелів електромереж, телефонів, радіо, трубопроводів газу, каналізації, води й ін.). Це необхідно для того, щоб вибрати місця, де можливо безпечно закладати в ґрунт центри геодезичних знаків, репера, забивати штирі для закріплення крапок теодолітних ходів та інше. Ці дані тим більше необхідні, якщо передбачається зйомка підземних інженерних комунікацій. Також необхідно з'ясувати схему повітряної високовольтної мережі і межі смуги її відчуження. Маючи ці дані, необхідно скласти робочий проект, а по ньому – організаційно-технічне розпорядження кожному виконавцю, з видачею вказівки про правила безпечного ведення робіт на конкретних ділянках місцевості. Робочий проект на виконання міських робіт захищається у встановленому порядку. Без робочого проекту і його захисту роботи забороняються.

Ті, хто працює в міських умовах, повинні знати і дотримуватися правил вуличного руху.

При роботі з устаткуванням та інструментами на проїзній частині вулиць і доріг виставляються огорожувальні знаки. Працівники одягаються в демаскуючий жовтогарячого кольору одяг [22].

Проведення топографо-геодезичних робіт на вулицях і площах з інтенсивним рухом транспорту узгоджується з відділами регулювання вуличного руху. Роботи на територіях спеціального призначення (артилерійські полігони, стрільбища, аеродроми, електростанції, заводські території) проводяться тільки після одержання дозволу і вказівок щодо безпечного проведення цих робіт від органів, що видають даними територіями. Із їх дозволу проводиться закладка центрів, марок, реперів, спорудження зовнішніх геодезичних знаків на територіях міст, заводів, складів. Бування, копка, будівля знаків ведуться з дотриманням діючих правил.

Роботи на проїзній частині вулиць повинні виконуватися переважно в період спаду інтенсивності руху. Світловіддалемірні і радіовіддалемірні виміри по вулицях дозволяється робити тільки вночі.

Переходити з інструментами з однієї стоянки на іншу доцільно біля самого краю тротуару назустріч транспорту, з таким же розрахунком треба прокладати інструментальні ходи. Забороняється носити на плечах рейки, вишки, розгорнуті штативи.

Під час перерв у роботі знаходитися на проїзній частині вулиць і доріг і залишати на них інструменти забороняється.

Роботи на під'їзних залізничних коліях, на залізничних станціях, на приміських автомобільних дорогах варто робити з дотриманням вимог діючих правил.

Площадки спостерігачів на геодезичних знаках, установлених на дахах будинків, ліси і тимчасові настили, що влаштовуються для підйому геодезичних інструментів на час кутових і лінійних вимірів на висоту більше 1 м від рівня землі, повинні бути міцними, стійкими й обгородженими перилами висотою не менше 1 м. Забороняється:

–одночасне проведення геодезичних робіт на двох чи більше вертикальних ярусах або у тих же умовах одночасне проведення геодезичних і інших, наприклад, будівельних робіт без касок і захисних огорожень;

–проводити роботи в смузі відчуження високовольтних ліній електропередач, електропідстанцій, на антенних полях без узгодження з відповідними організаціями;

–робити вимір висоти, підвіски проводів, ліній електропередач безпосереднім виміром за допомогою рулетки, рейки, тичин, вішок і інших предметів, а визначати її слід аналітично;

–піднімати рейки, вишки й інші предмети до проводів ліній електропередач, до контактної мережі залізничних і трамвайних ліній на відстань ближче ніж 2 м;

–залишати на проїзній частині і тротуарах не забиті у рівень з поверхнею землі штирі, труби й ін. Застосовувати штирі довше 15см для закріплення крапок теодолітних ходів на заасфальтованій частині міста також забороняється.

5.3. Захист населення у надзвичайних ситуаціях

Основними правовими актами у сфері цивільного захисту в Україні є Конституція України та Кодекс Цивільного захисту України.

Так, Кодексом Цивільного захисту населення України, регулюються відносини, пов'язані із захистом населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій, реагуванням на них, функціонуванням єдиної державної системи цивільного захисту, та визначаються повноваження органів державної влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, права та обов'язки громадян України, іноземців та осіб без громадянства, підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності.

Зокрема, розділом IV даного Кодексу визначено порядок захисту населення та територій від надзвичайних ситуацій, визначено першочерговий алгоритм дій у разі загрози або у разі виникнення таких ситуацій, визначено заходи і засоби щодо їх запобігання та усунення, визначено види захисту населення і територій у надзвичайних ситуаціях, закріплено необхідність навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях як обов'язок формування культури безпеки життєдіяльності населення як способу підвищення рівня безпеки.

Інформацію з питань цивільного захисту становлять відомості про надзвичайні ситуації, що прогнозуються або виникли, з визначенням їх класифікації, меж поширення і наслідків, а також про способи та методи захисту від них.

Органи управління цивільного захисту зобов'язані сприяти засобам масової інформації у наданні населенню оперативних відомостей, зазначених у частині першій цієї статті, а також про свою діяльність з питань цивільного захисту, у тому числі в доступній для осіб з вадами зору та слуху формі. Оприлюднення інформації про наслідки надзвичайної ситуації здійснюється відповідно до законодавства про інформацію.

До основних способів захисту населення належать: оповіщення населення про надзвичайні ситуації та евакуація, використання індивідуальних засобів захисту, розташування людей спорудах та сховищах.

ВИСНОВКИ

У дипломній роботі на тему «Аналіз сучасного стану та потенціал земельних ресурсів в адміністративних межах Вінницької області» ми намагались вирішити поставлені перед нами задачі

Розглянуто сучасний стан та особливості використання земельного фонду Вінницької області. Досліджено компонентну структуру земельного фонду та особливості його територіальної диференціації. Визначено рівень забезпеченості населення досліджуваної території сільськогосподарськими угіддями. Розглянуто сучасні особливості використання земель у межах основних категорій. Запропоновано варіанти оптимізації використання земельних ресурсів на перспективу залежно від впливу природно-географічних та соціально-економічних чинників.

У галузі раціонального використання та охорони земельних ресурсів доцільно використовувати досвід розвинутих країн: максимальне зменшення забруднення навколишнього середовища та шкоди, яка завдається йому сільським господарством, промисловим виробництвом, соціально-побутовою діяльністю та іншими видами господарювання; збільшення доходів селянських господарств шляхом надання субсидій на розвиток виробництва та стимулювання охоронної діяльності за рахунок виплат рентних платежів із інших видів землекористування; розробка та впровадження спеціальних екологічних програм захисту та збереження земельних ресурсів, передбачення джерел фінансування та суворий нагляд за їхнім дотриманням.

Для забезпечення сталого розвитку земельних відносин як у Вінницькій області, так і в Україні загалом потрібно виробити чітку стратегію подолання негативних явищ у діяльності щодо використання та охорони земель. Для території області запропонуємо низку заходів, які слід провести для покращення стану земельних ресурсів та навколишнього середовища, зокрема:

- вилучення із сільськогосподарського використання малопродуктивних та непридатних для використання земель;
- заліснення балок, ярів, схилів, зсувонебезпечних територій;

- використання у сільському господарстві нових технологій, для покращення та відновлення родючості ґрунтів;
- використання очисних споруд на підприємствах, які забруднюють навколишнє середовище відходами своєї діяльності;
- створення парків, відведення земель до категорії природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення.

Проте, механізми реалізації цих заходів у більшості випадків залишаються неефективними, оскільки головною проблемою, як і в інших галузях суспільного життя, залишається брак фінансування. Ще однією, не менш важливою проблемою є недостатня нормативна база у галузі реалізації земельних відносин, яка б чітко визначала права, обов'язки та відповідальність усіх сторін земельних відносин.

Невизначеність не дає змоги аграрним виробникам працювати на перспективу і провокує орієнтацію на швидкий прибуток, нехтування агротехнічними вимогами щодо збереження родючості ґрунтів, небажання займатися тваринництвом.

Це обумовлює актуальність комплексного виваженого наукового дослідження проблеми формування земельних відносин, зокрема, системи управління земельними ресурсами агровиробників в Україні. Вона ускладнюється неабияким глобалізаційним впливом як на зовнішнє, так на внутрішнє середовище їх існування.

Відтак актуальною сьогодні є проблема ефективного використання земельних ресурсів, в т. ч. через оптимізацію аграрного виробництва. Ефективне використання земельних ресурсів є найважливішою проблемою для аграрія, бо земля у сільському господарстві виступає як предметом, так і засобом праці.

Досвід передових господарств України демонструє можливість отримання стабільно високих натуральних та вартісних показників ефективності використання землі ще й за певних додаткових умов.

Вони передбачають:

- розвиток тваринництва;
- використання сучасних ресурсозберігаючих технологій, адаптованих до місцевих умов;

-постійне підвищення якості ґрунтів, а відтак – і сільгосппродукції; надання не тільки соціального пакету на рівні кращих взірців рейтингу соціально відповідальних підприємств України й світу, а й стимулювання потужного розвитку інвестиційної привабливості регіону в цілому.

Інвестиційна привабливість земельних ресурсів відіграє надзвичайно важливу роль при входженні на новий сегмент ринку певного регіону того чи іншого міжнародного інвестора. Кожна іноземна інвестиція сприяє забезпеченню конкурентоздатності регіону, підвищує темпи соціальноекономічного зростання та впливає на рівень життя його населення.

На високий рівень інвестиційної привабливості впливає велика кількість чинників, зокрема інвестиційні ризики, які, в кінцевому результаті, впливають на рішення інвестора.

Підвищення саме інвестиційної привабливості Вінницького регіону, є одним із основних пунктів реалізації Стратегії та Програми соціальноекономічного розвитку регіону.

Основними заходами по залученню міжнародних інвесторів та вдосконалення інвестиційної політики держави в цілому, мають стати:

- створення сприятливих умов для входження на ринок високотехнологічних міжнародних компаній;
- зосередження уваги по створенню нормативно-правової бази регулювання екологічних наслідків діяльності міжнародних компаній;
- зменшення існуючих бар'єрів по входженню іноземних інвесторів на нові ринки.

При злагодженому та виваженому підході до питання підвищення інвестиційної привабливості регіону, інвестиційний клімат в конкретному регіоні та в країні цілому покращиться та пожвавить потік нових іноземних інвестицій.

Світова практика свідчить, що жодна країна не зможе забезпечити стабільність свого економічного розвитку, якщо у неї відсутня політика в сфері кредитного забезпечення, використання і охорони земельних ресурсів, що сприяє встановленню довірчих відносин між громадянами країни, її кредитними інститутами і урядом.

В основі ефективного державного і адміністративного управління лежить визнання того факту, що джерелом всього багатства є земля, результати її раціонального використання.

На жаль, сучасна практика говорить про те, що іпотека в сільському господарстві України носить досить обмежений характер. Нинішній стан вітчизняного земельно-іпотечного ринку можна охарактеризувати як стан розвитку.

Головним завданням національної системи іпотечного кредитування визнано запровадження нових фінансових інструментів на ринку середнього та довгострокового капіталу, що забезпечить гарантії проведення наданих кредитів шляхом застави нерухомого майна, у тому числі землі, особливо в сільському господарстві.

Як приклад, є необхідним створення структурного органу у Вінницькій області, який займатиметься іпотечним кредитуванням земель с/г призначення, та виступатиме як оператор на ринку сільськогосподарських угідь у регіоні та надаватиме економіко-правові послуги у сфері земельних відносин, у тому числі в сільському господарстві. Дана інституція прийматиме участь в організації взаємовідносин місцевої, державної влади, інвесторів і власників. Її діяльність матиме переважно консультативний характер, проте із зобов'язанням консолідувати зусилля інституцій, пов'язаних із земельною політикою в країні.

Запропоновано заходи з охорони навколишнього середовища та охорони праці і захисту населення у надзвичайних ситуаціях.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Атлас Вінницької області / [гол. ред. Т. В. Погурельська]. – К. : ТОВ Мапа, 2001. – 20 с.
2. Богіра М. Трансформація земельних відносин у період воєнно-го стану в Україні. Вісник ЛНУП. Серія: Архітектура та будівництво, 2022. № 23. С. 130-133.
3. Вишнеvsька О. М. Земельно-ресурсний потенціал сільських територій: теоретичні й практичні аспекти: монографія. Миколаїв: МНАУ, 2018. 184 с.
4. Відбудова України для людей і природи: чому зелене відновлення важливе на шляху інтеграції до ЄС. (2022). URL: <https://gre4ka.info/zhyttia/71191-vidbudova-ukrainy-dlia-liudei-i-pryrodychomu-zelene-vidnovlenniavazhlyve-na-shliakhu-intehratsii-do-yes> (дата звернення 25.03.2023).
5. Гудзевич А. В. Природно-заповідна Вінниччина / А. В. Гудзевич. – Вінниця, 2002. – 147 с.
6. Гулько О. Ефективність використання еколого-економічних чинників у потенціалі земельних ресурсів Вінницької області. Технічні науки та технології. 2022. № 3(29). С. 186-191.
7. Денисик Г. І. Географія Вінницької області : пробний навч. посіб. для серед. шк. / Г. І. Денисик, Л. Ф. Жовнір. – Вінниця : Гіпаніс, 2004. – 308 с.
8. Дикаль С.А., Зима О.Є. Безпека в галузі та надзвичайних ситуаціях. Університетський курс. Полтава: ТОВ «АСМІ», 2015. 273 с.
9. Екологічний паспорт Вінницької області (2023). URL: <https://www.vin.gov.ua/upr-ter/stan-dovkillia/239-ekolohichni-pasporty>
10. Земельний довідник України. URL: https://agropolit.com/storage/2020/Zemelniy_dovidnyk_2020.pdf?utm_source=mailchimp&utm_campaign=0300ccc2e1f0&utm_medium=page (дата звернення 07.09.2023).
11. Земельний кадастр: підручник / Ступень М.Г., Микула О.Я., Левейкіна Є.С. та ін.; за заг. ред. М.Г. Ступеня. Львів, 2011. 309.

12. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001р. за № 2768-III. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#n1824>.
13. Інгатенко О.Ф., Капштик М.В., Петренко М.В. Ґрунтознавство з основами екології. Київ: Оранта, 2005. 648 с.
14. Кадастр населених пунктів: підручник / Ступень М.Г., Гулько Р.Й., Микула О.Я, Шпик Н.Р. Львів: «Новий Світ – 2000», 2004. 392 с.
15. Калина Т.Є., Шушулков С.Д., Арзуманян Т.Ю. Земельно-ресурсний потенціал і його роль у сталому розвитку регіону. Bulletin of Sumy National Agrarian University. 2019. № 4(82). С. 78-82.
16. Кошкалда І., Ряснянська А., Левицький В., Радинський С. Нарощування фінансово-економічного потенціалу суб'єктів економічних відносин як основа поступального розвитку територіально-господарських систем: монографія. Тернопіль: ФОП Паляниця В.А., 2021. 209 с.
17. Національна рада з відновлення України від наслідків війни. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/nacionalna-rada-z-vidnovlennya-ukrayinivid-naslidkivvijni> (дата звернення 09.10.2023).
18. Нейтер Р., Стольнікович Г., Нів'євський О. Огляд збитків від війни в сільському господарстві України. Непряма оцінка пошкоджень. Аграрні інновації. 2022. № 16. С. 5-10.
19. Нове дослідження Світового банку аналізує вплив зміни клімату в Україні та закликає до дій для підвищення стійкості в сільському господарстві (2022). URL: <https://www.worldbank.org/uk/news/pressrelease/2022/02/09/new-world-bank-study-analyzes-climate-change-impactin-ukraine> (дата звернення 11.10.2023).
20. Оцінка нерухомого майна: підручник / Олександр Драпиковський, Ірина Іванова, Світлана Смольнікова. За заг. ред. Володимир Шалаєв. К. : АртЕкономі, 2023. 432 с.
21. Оцінка земель: підручник / Ступень М.Г., Микула О.Я., Радомський С.С. та ін.; за заг. ред. М.Г.Ступеня. К. : Агроосвіта, 2014. 373 с.

22. Охорона праці в галузі сільського господарства (землевпорядкування, геодезія): навч. посіб. / І.П. Пістун, А.П. Березовецький, Ю.О. Ко-вальчук. Суми: ВТД «Університетська книга», 2006. 375 с.
23. Паньків З. П. Земельні ресурси. Практикум: навч. посіб. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 196 с.
24. Природні ресурси України: навч. посіб. / Гнатів П. С. та ін. Львів: Камула, 2012. 216с.
25. Про державний контроль за використанням та охороною земель: Закон України від 19.06.2003 р. за 963-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>
26. Про державний земельний кадастр: Закон України від 04.06.2017 р. за № 3613-17. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3613-17#Text>
27. Про охорону земель : Закон України від 19.06.2003 р. за 962-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text>
28. Про охорону навколишнього середовища : Закон України від 25.06.1991р. за № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>
29. Про оцінку земель : Закон України від 11.12.2003 р. за 1378-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1378-15>
30. Про програму з охорони земель, поліпшення відповідних угідь, проведення інвентаризації та нормативно-грошової оцінки земель Вінницької області на 2021-2025 роки. URL: <https://vinrada.gov.ua/upload/docs/9582e7d0f0f0b103bc56ef827f3e095f.pdf> (дата звернення 21.11.2023).
31. Руденко В. П. Географія природно-ресурсного потенціалу України : підручник. У 3 ч. / В. П. Руденко. – К. : ВД «Києво-Могилянська академія» ; Чернівці : Зелена Буковина, 1999. – 568 с.
32. Сізонов О.О., Простор В.С. Методика суцільного ґрунтового-агрохімічного моніторингу сільськогосподарських угідь України. 1994. 162 с.
33. Стойко Н., Ковалишин О., Куліковська О., Тригуба А. Землеустрій як важлива функціональна складова планування використання земель. Вісник ЛНУП. Серія: Архітектура та будівництво, 2022. № 23. С. 110-118.

34. Ступень Н., Котик З. Сучасний стан робіт з інвентаризації зе-мель. Вісник ЛНАУ: Архітектура і сільськогосподарське будівництво 2021. №22: 163-166.
35. Ступень М.Г. Земельний кадастр – основа регулювання земельних відносин: монографія. Львів: ТЗОВ «Ліга-Прес», 2011. 308 с.
36. Ступень Р., Ступень О., Ступень Н., Балавейдер М. Топографо-геодезичне та картографічне забезпечення формування об'єднаних територіальних громад. Вісник ЛНАУ: Архітектура і сільськогосподарське будівництво 2021 №22: 123-127.
37. Стратегія розвитку Вінницької області на період 2021-2027 років. URL: <https://www.vin.gov.ua/images/doc/vin/ODA/strategy/strategy2027.pdf> (дата звернення 01.12.2023).
38. Стандарт підприємства «дипломні і курсові проекти (роботи). загальні вимоги до оформлення» .Львівський національний аграрний університет. Львів, 2017. URL: <https://www.lnup.edu.ua/uk/nav-metviddil/zahalni-polozhennia>
39. Статистичний збірник «Регіони України». Київ: Державна служба статистики України. 2021 276 с.
40. Ступень Р.М., Дудич Г.М., Дудич Л.В. Землеустрій: організація та впорядкування сільськогосподарських угідь: навч. посіб. Львів: Галицька видавнича спілка, 2020. 243 с.
41. Структура, динаміка та розподіл земельного фонду Вінницької області (станом на 01.01.2016 року) : форма б-зем. Державної звітності / Голов. упр. держгеокадастру у Вінниц. обл. – Вінниця, 2010. – 40 с.
42. Таратула Р., Судовий М. Сучасний стан та розвиток земле-устрою. Вісник ЛНУП. Серія: Архітектура та будівництво, 2022. № 23. С. 134-137.
43. Теоретичні основи державного земельного кадастру : навч посібник / Ступень М. Г., Гулько Р. Й., Микула О. Я., Шпик Н. Р. Львів : “Новий світ – 2000”, 2006. 336 с.
44. Третяк А.М. Екологія землекористування: теоретико-методологічні основи формування та адміністрування: монографія. Херсон: Грінь Д.С., 2012. 440 с.
45. Третяк А.М. Земельні ресурси та їх використання: навч. посіб. Біла Церква: ТОВ «Білоцерківдрук», 2022. 304 с.

46. Третяк А. М. Методологія і методика наукових досліджень у землевпорядкуванні : навч. посіб. / А. М. Третяк, В. М. Другак. – К. : Аграр. наука, 2005. – 300 с.
47. Управління земельними ресурсами : підручник / [В. В. Горлачук, В. Г. В'юн, І. М. Песчанська, А. Я. Сохнич та ін.] ; за ред. В. В. Горлачук. – Львів : Магнолія, 2007. – 443 с.
48. Харитоненко Р.А. Оцінка впливу деградаційних процесів на продуктивний потенціал сільськогосподарських земель: монографія. Київ: НУБіБ, 2019. 201 с.
49. Шаблій О. І. Основи загальної суспільної географії / О. І. Шаблій. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – 443 с.
50. Шворак А. Природні кормові угіддя та соціально-економічний розвиток сільських територій. Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. 2018. № 2(14). С. 112-116.
51. Шульга О.О. Напрями збереження й відновлення земельно-ресурсного потенціалу: теоретичний підхід. Участь молоді у розбудові агропромислового комплексу країни: матеріали XXXI Студент. наук.теорет. конф., м. Миколаїв, березень 2019 р. Миколаїв, 2019. С. 54-56.